

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FAKULTA FILOZOFICKÁ

Katedra sociologie a andragogiky

Obor kulturní antropologie

Nábožensko-společenské vztahy obyvatel Kobylecké Poljany

- terénní výzkum na Zakarpatí

Religion-social relations in Kobyletska Poljana -

The field work at Transcarpathian Ukraine

Vypracovala

Jasna Skotáková

Vedoucí práce

Mgr. Eva Čermáková, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Evy Čermákové, Ph.D. s použitím uvedené literatury v závěru práce a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Olomouci, dne 28. března 2012

.....

podpis

Poděkování patří obyvatelům Kobylecké Poljany za vřelé přijetí a poskytování rozhovorů. Jsem také velmi vděčna Užhorodské národní univerzitě, zejména panu docentu Palynčakovi, díky němuž jsem získala souhlas ke studijnímu výzkumnému pobytu v Zakarpatské oblasti. Jsem zavázána i Filozofické fakultě UP, která mi poskytla potřebné stipendium, z něhož byl výzkum financován. V neposlední řadě děkuji své vedoucí práce Mgr. Evě Čermákové, Ph.D. za odbornou asistenci a cenné připomínky. Děkuji také Mgr. Andreji Preissové-Krejčí, Ph.D., jež mi zapůjčila diktafon. Na závěr chci poděkovat všem, co mi byli oporou při celém procesu psaní bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce „Nábožensko-společenské vztahy obyvatel Kobylecké Poljany-terénní výzkum na Zakarpatí“ se zabývá analýzou každodenního života obyvatel této zakarpatské vesnice v souvislosti s jejich vyznáním. Práce se snaží definovat vzájemný vztah lidí, který je v této tradiční východoevropské zemi velmi ovlivňován církví. Bylo zjištěno, že lidé v této vesnici se hlásí k sedmi církvím. Podrobné analýze jsem podrobila vztahy mezi věřícími tří církví - pravoslávím kyjevského patriarchátu, pravoslávím moskevského patriarchátu a řeckokatolickou církví. Technikou zúčastněného pozorování a narativními rozhovory byly zjištěny dvě roviny církevně-společenských vztahů. Vesnická pospolitost lidí, kteří si zakládají na dobrých vztazích je ukázkou, jak se vyrovnat s pluralitou církevních vyznání. V opozici vůči tomuto jevu stojí poněkud napjatější vztahy kněží jednotlivých církví, kteří částečně zosobňují současné ukrajinské postoje - proruskou či proukrajinskou (nacionální) orientaci. Výsledkem této práce je pak zobrazení vesnické společnosti jako tolerantní ke stávající pestré konfesní situaci. Občané zároveň také tvoří jednotku, která je nezávislá na přístupech kněží, jež by mohly vyvolat případné konflikty.

Klíčová slova

Terénní výzkum, zúčastněné pozorování, Zakarpatí, Ukrajina, církev a společnost, církevní konflikty, pluralita vyznání, vesnice.

Annotation

The bachelor work „Religious and social relations in Kobyletska Poljana - The field research at Transcarpathian Ukraine“ analyzes the daily life of inhabitants in this transcarpathian village in terms of their confession. The work tries to define mutual relations of people in this traditional Eastern European country significantly influenced by church. It was discovered that people in this village profess to seven different churches. Three of these churches were analyzed in greater details - orthodox church of Kiev patriarchy, orthodox church of Moscow patriarchy and Greek orthodox catholic church. Two levels of religious-social relations were found by the technique of narrative interviews and observations. Village togetherness of people, who prefer good relations, is a good example of how to deal with plurality of churches. Opposition against this situation is strained relations between the priests who particularly represent daily Ukrainian attitude - national orientation to Russia or Ukraine. The result of this work is the description of the village society and how tolerant it is in the current multi-religious environment. The citizens create a group that is independent on the attitudes of priest. It is only these attitudes that could potentially lead to greater conflicts.

Key words

Field work, participant observation, Transcarpathian Ukraine, Ukraine, church and society, church conflicts, plurality of confession, village.

Obsah

1. Úvod	7
2. Přehled dosavadních poznatků	11
2.1 Rozbor literatury se vztahem k výzkumu	12
2.2 Historické mezníky pravoslavi a uniatské církve, charakteristika těchto církví	14
2.3 Církevní dějiny Zakarpatí	18
2.4 Etnografický rámec a přežitky pohanských zvyků v ukrajinské mentalitě	24
3. Účel výzkumu a metodologie	26
3.1 Plán výzkumu	26
3.2 Prostředí a respondenti	27
3.4 Metody získávání dat	28
3.5 Techniky zpracování dat, analýza materiálu	29
3.6 Hodnocení kvality výzkumu	29
4. Výsledky	30
4.1 Kobylecká Poljana – obecná charakteristika	30
4.1.1 Historie církví v Kobylecké Poljaně	30
4.1.2 Zastoupení lidí u jednotlivých církví	33
4.2 Vzájemné vztahy kněží různých církví – církev ve službách politiky	34
4.2.1 Církev jako proukrajinská politika	34
4.2.2 Ruská tradice a status quo ante	37
4.3 Postoje lidí k pluralitě církevního vyznání	39
4.3.1 Respektování jiných církví	39
4.3.2 Náboženská mystika	41
4.3.3 Kritický pohled	43
4.4 Shrnutí výsledků	45
4.5 Diskuze	47
5. Závěr	49
6. Přílohy	50
7. Seznam použité literatury	56

1. Úvod

Robert F. Murphy říká, že „náboženství je vždy trochu záhadné“¹. Tento významný kulturní antropolog dvacátého století takto vystihl jeden z nejstarších prvků lidské kultury celého světa. Tato práce bude pojednávat právě o roli náboženství v jedné uzavřené lokalitě Zakarpatské oblasti – Kobylecké Poljaně. V Zakarpatí vidíme po celou dobu její historie střet „západní“ a „východní“ kultury, obzvláště pak co se týče náboženství. Můžeme si tak klást otázku, jaký je asi výsledek historických střetávání kultur v dnešní době. Kulturní antropologové i sociologové popisují kulturu různými způsoby, Robert F. Murphy se pokusil o zobecňující teorii: „Kultura je celistvý systém významů, hodnot a společenských norem, kterými se řídí členové dané společnosti a které prostřednictvím socializace předávají dalším generacím.“²

Osobní zkušenost s ortodoxní Ukrajinou

Ukrajinu jsem navštívila několikrát, a to konkrétně především Zakarpatskou oblast, Lvovskou oblast a Kyjev. Každá z těchto částí Ukrajiny je specifická a má svébytnou kulturu a zvyky – Kyjev jako centrum pravoslaví a konfliktu mezi dvěma patriarcháty, Lvov jako svědek konfliktu dvou národů – Poláků a Ukrajinců a Zakarpatí, které by se dalo nazvat prostředím nejtolerantnějším jak k církvím, tak i k národnostem. Pro tuto práci je však podstatné zdůraznit jen prvky, jež jsou spojeny s církví a jejím odrazem ve společnosti. Na Ukrajině mě, jakožto občana státu s ateistickými sklony, zarazila výrazná religiozita – na první pohled velké množství církevních staveb. Také při projíždění vesnic si každý může povšimnout křížů a kapliček na předzahrádkách domů. Při jedné z prvních návštěv Zakarpatí jsem si všimla dvou kostelů vedle sebe – jeden byl řeckokatolický a druhý pravoslavný. Pro turistu neznalého poměrů to bylo velmi zářející, vždyť ve vesnicích ČR se objevuje sotva jeden kostel a ještě do něj chodí velmi málo lidí. Jak asi tito lidé ukrajinské vesnice mezi sebou vycházejí? Baví se spolu, nebo jen po mši mlčky odejdou v dvou řadách rozdělených podle vyznání? A tak se zrodila myšlenka, která mě o čtyři roky později přivedla k odpovědi v podobě této práce.

První mou zkušeností s Ukrajinou byl zakarpatský venkov, a to výhradně podhorské vesnice karpatských polonin Boržava, Krásná, Svidovec a Černoorský hřbet, kam jsem jezdila kvůli horské turistice. V obchodech či při návštěvě kostelů (do kterých jsem vstupovala bez šátku na hlavě a většinou na samotné pozvání lidí, kteří poznali, že jsem

¹ MURPHY, Robert F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Slon, Praha 2004. s. 170.

² Tamtéž s. 32.

turistka) jsem kladla lidem otázky ohledně církvi. Ve většině případů však odpověděli otázkou: „A vy jste jakého vyznání? A odkud jste přijela?“ Odpovídala jsem popravdě, že nejsem příliš vyhraněná, že mým vyznáním je jeden Bůh, ale upřesnila jsem pokřtění v katolické církvi. Při zmínce „jeden Bůh“ lidé významně pokyvovali hlavou a souhlasili. Dál jsem mohla nezávazný rozhovor rozvíjet. Dále mě zajímal počet kostelů v jednotlivých vesnicích, například v Huklyvém /Гукливиї/ na úpatí Boržavy se paní v obchodě rozprávěla o dvou kostelích dvou církvi, ale také o tom, že další část obyvatel chodí do vedlejší vesnice kvůli kyjevskému patriarchátu. Zajímavým a zarážejícím jevem byly shodné výpovědi lidí, že je sice několik církvi ve vesnici, ale mezi lidmi žádné konflikty dnes už nejsou, že to „bývalo“. Jinou odpověď jsem neslyšela do té doby, co jsem strávila tři týdny v Kobylecké Poljaně.

Dojem z hlavního města Ukrajiny byl poněkud jiný. Metropole, do které proudí davy turistů, je významným pravoslavným centrem a drtivá většina kostelů je pravoslavných. V Kyjevo-pečerské lávře jsem na vlastní kůži pocítila, s jakou vážností a oddaností lidé přistupují k víře. Jinak než bez šátku a v sukni nemůže žena či dívka vstoupit do žádného z kostelů v tomto areálu. Tento přístup je v protikladu s venkovským přístupem a můžeme říci i přístupem západní Ukrajiny, kdy neprovdané dívky šátek nosit nemusí a pokud jste i jiného než pravoslavného či řeckokatolického vyznání, nemusíte ani jako provdaná žena. V Kyjevě jsem se nikdy žádné osoby ohledně církve nedotazovala, protože soustředěnost několika církvi v metropoli není žádným neobvyklým jevem.

Lvov je významným centrem řeckokatolictví, a historicky spíše polským, než ukrajinským městem. Skrytá nenávist a vzpomínka na ovládanou Halič je v této oblasti cítit dodnes. Přesto mi církevní prostředí Lvova přišlo přívětivější než v Kyjevě. V minulosti byla v tomto městě velká církevní variabilita – vedle řeckokatolíků a pravoslavných zde byla i početná komunita Židů a Arménů – v centru stojí i kostel arménské církve. Když pomineme nevráživost k Polákům, je Lvovské prostředí velmi tolerantní a cizinci je zde nenásilně předvedeno vše, o co má zájem. Místní si pochopitelně uvědomují, že cizinci jsou zdrojem peněz, a chvílemi se i zapomíná na pevná pravidla spojená s církvi.

Závěrem mohu říci, že Zakarpatí pro mě bylo kompromisem mezi kyjevskou upjatostí ortodoxie a Lvovskou benevolentností. Obyvatelé zdejších vesnic jsou naprosto oddáni své víře a zároveň jsou v otázkách jejich víry velmi sdílní.

Historický rámec

Vlivem pestrých historických událostí je dnes na Zakarpatí běžné, že se setkáme i v rámci malého území s několika konfesemi. Řídké nejsou případy, kdy stojí dva kostely různých konfesí vedle sebe. Právě tento jev je zvláštní nejen pro odborníky, ale i pro laiky. I když je to na první pohled zarážející, prozatím nikdo tomuto jevu nevěnoval pozornost. Náboženská otázka dnešního Zakarpatí byla do značné míry spojena s vlivem katolicismu Uher, jenž byl ostatně v rámci celé habsburské monarchie dominantní. Nesmíme však také opomenout významný vliv „východu“, kdy na Zakarpatí pronikaly prvky pravoslavi z carského Ruska. Po ovládnutí Haliče katolickým Polskem³ zde vidíme naopak tendence unijní⁴. Právě snaha církevních hodnostářů vrátit církvi jednotu⁵ paradoxně vyvolala konfesijní konflikty.

Na území Zakarpatí se tak v 17. století objevovala hned tři náboženství jednotlivě svázaná především se sociálním statutem obyvatelstva. Pravoslavní Rusíni⁶ jako poddaní, katolická většinová vláda Uher a kalvinisté nezávislého Sedmihradsku. Unie na Podkarpatské Rusi tedy měla vnést jednotu nejen náboženskou, ale také mocenskou – jednalo se tedy o autoritativní projev Uher vůči Sedmihradsku. Jedinečnost Užhorodské unie rozebírá ve své monografii⁷ Walerian Bugel, na problematiku se dívá, jako i drtivá většina historiků, pohledem etickým. Je potřeba se na tento problém podívat nejen zrakem velikánů, kteří tvoří dějiny, ale i zrakem běžných lidí - pohledem emickým⁸.

Výzkumný plán

Cílem této práce je zjistit, jakou roli v současnosti hraje příslušnost obyvatel Kobylecké Poljany k různým konfesím v rámci jedné vesnice, ale také obecné zmapování pestré náboženské a kulturní oblasti v rámci dnešního Zakarpatí. Jedná se tedy o sondu do života vesničanů a jejich víry.

³ Pro zjednodušení používám tento název, avšak historicky přesným termínem je nejprve Rzecz Pospolita, ze které se následně v souladu s rozpínavostí Litvy stala Polsko – Litevská unie. Více v ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. Praha : Libri, 2010. 578 s.

⁴ Jedná se o kompromis mezi pravoslavím a katolictvím, první unie byla Brestská a impulzem byla expanze polské katolické vrchnosti na pravoslavnou Halič.

⁵ Respektive vrátit stav před velké schizma r. 1054, více v FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo : Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 2. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. s. 19.

⁶ Jedna z možných výkladů pojmu Rusín je ta, že se jedná o sjednocující název slovanského obyvatelstva Zakarpatí. Více v БОРИСЕНКО, Валентина, et al. *Українська етнологія*. Київ : Либідь, 2007. 400 s.

⁷ BUGEL, Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. 274 s.

⁸ Viz v Murphy, Robert F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Slon, Praha 2004. 268 s.

Tento etnografický výzkum se zabývá situací ve vesnici Kobylecká Poljana. Cíleně jsem volila odlehlé místo lemované horami, abych eliminovala možnost turistického vlivu a našla místo kulturně autentické. Jádro výzkumu tvoří zúčastněné pozorování, snažila jsem se proto, abych byla nepřetržitě přímo u občanů této vesnice. Bydlela jsem u maďarské římskokatolické rodiny od 10. 9. do 30. 9. 2011. I když tato rodina nebyla pro výzkum stěžejní, pomohla mi seznámit se s klíčovými respondenty, s kterými jsem prováděla převážně narativní rozhovory, které jsem usměrňovala rámcovými otázkami. Tento výzkum je explorativní, protože kromě vytyčené výzkumné otázky a určitých obecných informací nemáme jiné prameny. Doposud také neproběhl žádný terénní výzkum. K tématu této práce neexistuje žádná domácí ani zahraniční literatura. Můžeme se setkat pouze s teoretickými pracemi, jež obecně pojednávají například o historii náboženství na Ukrajině, nebo tematicky zaměřená literatura, která tvoří pouhý rámec etnografické zprávy.

Literatura

Základními prameny pro tuto práci jsou tedy monografie s čistě religionistickou tematikou. Stěžejními spisy jsou především ty, které vyšly na území Ukrajiny a pojednávají o celkové historii církve na Ukrajině, jsou to díla Jurije Fedoriva⁹ a A. M. Kolodného¹⁰. Riziko těchto spisů je v jejich možné neobjektivnosti. Úplnosti chci proto v otázkách historie náboženství na Zakarpatí dosáhnout aplikací poznatků z děl Waleriana Bugela¹¹, Pavla Filipi¹² a Jaroslava Vytrčila¹³.

Dále je potřeba zmínit literaturu, díky níž utvořím v práci ucelený historický rámec. Jedná se o monografii z dějin Uher od Richarda Pražáka¹⁴, Podkarpatské Rusi od Ivana Popa¹⁵, ale také obecné dějiny Ukrajiny, které sepsal Oresta Subtelnyj¹⁶. Důležitým inspirativním pramenem této práce byla Ukrajinská etnologie Valentyny Borysenko a kolektivu autorů¹⁷.

⁹ ФЕДОРІВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. 361 s.

¹⁰ КОЛОДНИЙ, А. М. а П. Л. ЯРОЦЬКИЙ. Історія релігії в Україні. Київ: Знання, 1999. 735 s.

¹¹ BUGEL, Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. 274 s.

¹² FILIPI, Pavel. Křesťanstvo : Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. 2. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. 195 s.

¹³ VYSTRČIL, Jaroslav. Křesťanský východ. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 1992. 139 s.

¹⁴ PRAŽÁK, Richard. Dějiny Uher a Maďarska v datech. Praha : Libri, 2010. 534 s.

¹⁵ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. 534 s. ISBN 80-7277-237-6.

¹⁶ СУБТЕЛЬНИЙ, Ореста. Історія України. Київ: Либідь, 1993. 720 s. ISBN 5325004514.

¹⁷ БОРИСЕНКО, Валентина, et al. Українська етнологія. Київ : Либідь, 2007. 400 s.

Struktura práce

Práce se bude skládat ze čtyř kapitol. První z nich se týká mých dosavadních poznatků. Jedná se o informace, které stály na začátku výzkumu jako motivační činitelé. Součástí této kapitoly je také stručný historický přehled církevních dějin dnešního Zakarpatí v kontextu evropských dějin. Pro úplnost bude charakterizována pravoslavná a řeckokatolická církev. Při výkladu problematiky církve pravoslavné musíme v návaznosti na výzkum zdůraznit vznik schizmatu na území Ukrajiny v počátcích 90. let.

Kapitola druhá je věnována metodám, jež byly aplikovány při terénním výzkumu. Součástí toho je také detailní popis zkoumaného prostředí, výběru a charakteristiky respondentů, metod sběru dat. Pro úplnost nastíním techniku analýzy, aby bylo zřejmé, jak jsem k jednotlivým závěrům došla.

Samotný výzkum je popsán v kapitole třetí. V úvodní části je nastíněna celková konfesijní situace v Kobylecké Poljaně. Zde se také zmiňuji o široké pestrosti vyznání, neboť jsem při výzkumu zjistila, že se občané této vesnice hlásí k celkem sedmi konfesím. Z kapacitních důvodů bakalářské práce čtyři konfese dále nerozvíjím a pro užší vymezení se zabývám pouze pravoslavím moskevského a kyjevského patriarchátu a řeckokatolictvím. Diskuze pojednává o výsledcích výzkumu a navrhuje jejich další zpracování.

Závěr jako syntetické shrnutí podává přehledný popis důležitých zjištění této práce.

2. Přehled dosavadních poznatků

V této kapitole je obsažen teoretický rámce práce. Důležitým bodem je rozbor české a ukrajinské sekundární literatury. Dále pak pojednávám o osobní zkušenosti s Ukrajinou jako se zemí, kde je náboženství většinou bráno ortodoxně. Pro lepší orientaci v etnografické zprávě jsou níže uvedené podkapitoly věnovány etnografickému vymezení Zakarpatí, historii náboženství v této oblasti a v neposlední řadě je potřeba zdůraznit základní principy pravoslavné a uniatské církve, přičemž se detailněji zaměřím na schizma pravoslavné církve v Ukrajině, které je v dnešní době na Zakarpatí citelnější než schizma „východní“ a „západní“ církve. Čerpala jsem z ukrajinských knih v originále (co se týče historie a náboženství) a z českých knih, kdy je jedná o teologické vědecké práce týkající se daného tématu, ale dále jsou to také knihy o historii Uher.

2.1 Rozbor literatury se vztahem k výzkumu

Zásadním zdrojem pro tuto práci je domácí ukrajinská literatura týkající se náboženství v průběhu času na teritoriu dnešní Ukrajiny – Historie církve na Ukrajině¹⁸ Jurije Fedoriva¹⁹ a Historie náboženství na Ukrajině autorů Anatolije Kolodného²⁰ a Petra Jarockého²¹. V prvním díle autor podrobně popisuje vývoj ukrajinské církve v důležitých etapách – od počátků šíření křesťanství Vladimírem Svatým na konci 10. století, přes velké schizma 1054 a dále se zabývá církví pravoslavnou, posléze uniatskou v rámci Brestské a později Užhorodské unie. Tato publikace nám nabízí nejen podrobný soupis církevních dějin, ale také autorovu polemiku se zajímavými postřehy, které budou později citovány hlavně co se týče vzniku církevních unií. Právě koncept událostí Užhorodské unie sepsaný z pohledu ukrajinského teologa Fedoriva se zajímavě doplňuje s konceptem polského teologa působícího v Česku, Bugela. I když Fedoriv této etapě věnuje stejnou pozornost jako všem důležitým etapám církevní historie, a Bugel o vzniku uniatské církve na Zakarpatí pojednává v celé monografii.

Druhé ukrajinské dílo zabírá širší rámec historie náboženství na Ukrajině, avšak opomíjí veškeré církevní dějiny v Zakarpatské oblasti, což je jeho velkým mínusem. Analýza náboženství je zasazena do kontextu všech projevů spirituality od počátku stěhování národů – například víra v posvátno Keltů, Hunů, Skytů, vliv náboženských představ germánských plemen. Autoři tímto dokládají, že původní lidová náboženství před christianizací Kyjevské Rusi jsou syntézou několika kulturních prvků. Dále je kniha konstituována podobně jako u Fedoriva do stejných tematických celků – christianizace, schizma, unijní tendence. Významné je však pro nás to, že zde najdeme i kapitoly z novější doby – stěžejní devadesátá léta dvacátého století a s tím spojená renesance řeckokatolictví a vznik kyjevského patriarchátu jako projev národního uvědomění Ukrajinců po rozpadu SSSR a osamostatnění Ukrajiny. Fedoriv končí rokem 1946. Kniha vyšla v Kyjevě, centru pravoslaví, máme tedy ke srovnání analýzu náboženství pohledem pravoslavných a pohledem řeckokatolíka – Fedoriva. V této práci je také cítit silný antiuniatismus, kdy jsou k historickým událostem vzniku uniatské církve v Haliči²² citovány odstavce z děl ukrajinského, silně vlastenecky zaměřeného historika Hruševského. Pro představu si dovoluji citaci: „Na západní Ukrajině všechno pokrylo Polsko: polské, nebo popolštěné panstvo, stejně tak i bohatí měšťané, a navíc i vyšší

¹⁸ ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. 361 s.

¹⁹ Historik, teolog, řecko-katolický kněz a profesor historie církve na Ukrajinské katolické univerzitě ve Lvově.

²⁰ Doktor filozofie, prezident Ukrajinské asociace religionistiky, spolupracuje s Mezinárodní asociací sociologie náboženství. Působí v Institutu filosofie Národní akademie nauk Ukrajiny v Kyjevě jako zástupce ředitele.

²¹ Doktor filozofie, taktéž působí v Institutu filosofie Národní akademie nauk Ukrajiny.

²² Pod nadvládou Polska.

duchovenstvo (uniatské) bylo popoštěné a polským očima se dívalo na minulost a současnost svého národa.²³ Fedoriv se na tuto problematiku dívá kriticky a navrhuje více možných důvodů, proč k unii došlo – z pozice řeckokatolického kněze mluví o pravoslaví jako o „naší církvi“ a sám polemizuje slovy: „Zjevně tyto události nebyly ani ke slávě boží, ani pro dobro církve či národa. Kdyby se tato energie využitá na ničení protivníka /*myšleno Polsko*/ využila na budování škol, šíření gramotnosti, byla by tato doba jistě přínosnější, než jakou se stala.“²⁴

Důležitým inspirativním dílem, které svým rámcem významně doplňuje teoretickou část etnografické zprávy, je vědecká práce Waleriana Bugela²⁵ Ekleziologie Užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby²⁶. Tento autor se kriticky dívá na historický kontext vzniku Užhorodské unie, jež je pro vznik uniatské církve stěžejní právě na Zakarpatí²⁷. Práce nám předkládá nejen fakta vzniku Užhorodské unie, ale také dohady a možné pochybnosti. Jsou zde předloženy mnohé dialogy autorů z doby vzniku této unie. Díky této práci vidíme složitost náboženské situace z pozice tehdejších církevních institucí. Obsah není zaměřen pouze na historické události převážně 16. století, ale také vidíme pojetí Užhorodské unie ve dvacátém století, kde je důležitým momentem zákaz uniatské církve ve čtyřicátých letech a její renesance na počátku let devadesátých. Autor se také pokouší o vlastní reflexi z nezávislého pohledu teologa, jež mi byla protiváhou vůči ukrajinským monografiím o historii náboženství, která je viděna především prizmatem pravoslaví. Výjimečnost této publikace spočívá v tom, že je jedinou vědeckou prací, která pojednává právě o tomto tématu. Můžeme říci, že bývá Užhorodská unie zmiňována pouze okrajově, ať už v knihách čistě o historii, nebo o historii náboženství ukrajinského původu, ale i českého původu.

Rozsahem nepřilíš velká díla Pavla Filipi²⁸ a Jaroslava Vytrčila²⁹ nám ve stručnosti doplňují vývoj ukrajinského náboženství, o jehož počátcích se zmiňují výše uvedení ukrajinští autoři. Pavel Filipi zasazuje pravoslaví a řeckokatolictví do kontextu dalších křesťanských církví, z jeho díla však jen pro srovnání čerpám poznatky o unijních snahách a věrouku pravoslaví. Jaroslav Vytrčil, mimo stručnou historii náboženství, také popisuje a srovnává věrouku pravoslavnou a katolickou, kde ukazuje, z jakého důvodu došlo k schizmatu v roce

²³ КОЛОДНИЙ, А. М. а П. Л. ЯРОЦЬКИЙ. Історія релігії в Україні. Київ: Знання, 1999. s. 609.

²⁴ ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 164.

²⁵ Teolog a profesor na Univerzitě Palackého.

²⁶ BUGEL, Walerian . Ekleziologie Užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. 274 s.

²⁷ Uniatské tendence můžeme sledovat dříve v Haliči pod vlivem Polska, tzv. Unie brestká.

²⁸ FILIPI, Pavel. Křesťanstvo : Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. 2. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. 195 s.

²⁹ VYSTRČIL, Jaroslav. Křesťanský východ. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1992. 139 s.

1054 – vidíme zde tedy dva věroučné postoje, které se potom bude snažit uniatská církev spojit.

Pro úplnost je třeba zmínit literaturu, jež doplňuje historii náboženství dalšími důležitými fakty. Jedná se o přehledové monografie dějin Uher Richarda Pražáka³⁰ a Podkarpatské Rusi od Ivana Popa³¹. Právě v čistě historických knihách můžeme sledovat, jak významnou roli hrála církev především při mocenských tazích dominantních evropských států – Polska, habsburské monarchie a Ruska – dnešní Ukrajina sevřená těmito státy ze tří stran tak prodělala několik změn, které vyvrcholily vznikem samostatného státu v roce 1991.

Specifičnost Zakarpatí byla vymezena také z pohledu etnologického, kdy jsem z knihy *Ukrajinská etnologie*³² čerpala především z kapitoly, kde jsou rozebírány historicko-etnografické oblasti Ukrajiny a zaměřila jsem se právě na Zakarpatí. Zakarpatí nejen že hraničí se třemi státy, ale také se skládá z několika pestrých etnografických oblastí. Mohli bychom říci, že je zde silné multikulturní prostředí, které se pak promítne do nábožensko-společenských vztahů. K lepší orientaci může čtenářům sloužit příloha, která byla převzata z *Atlasu fyzické geografie Ukrajiny*.³³

2.2 Historické mezníky pravoslaví a uniatské církve, charakteristika těchto církví

Jde nám především o vymezení pravoslaví a řeckokatolictví na Ukrajině, tudíž se podrobněji zastavíme u důležitých událostí týkajících se těchto dvou vyznání, přičemž druhá unie západu a východu bude zmíněna v rámci církevních dějin Zakarpatí. Zmíníme se rovněž o rozkolu východního a západního křesťanského světa. V jednotlivých podkapitolách popíšeme základy věrouky těchto dvou církví.

Pravoslavná církev

Odlišnosti mezi Cařihradem a Římem, tedy východní a západní církví, jsou dány dlouhým historickým vývojem, který vyústil v roce 1054 v schizma křesťanství³⁴. Hlavním věroučným rozdílem mezi oběma církvemi se stal spor „o Filioque“, tedy vycházení Ducha svatého z otce, kdy latinská církev přidává do Credo „vychází z otce i syna“. Kritika ze strany pravoslavných se skládala i z dalších prvků jako: kněžský celibát, přípustnost mléčné stravy v postních obdobích, požívání nekvašeného chleba při mši apod.³⁵ Fedoriv uvádí různost

³⁰ PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha : Libri, 2010. 534 s.

³¹ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. 534 s.

³² БОРИСЕНКО, Валентина, et al. *Українська етнологія*. Київ : Либід, 2007. 400 s.

³³ ВЕКЛИЧ, Л.М., et al. *Атлас : Фізична географія України*. Київ : Картографія, 2010. 32 s.

³⁴ Jinak zvané také Kerulariovo podle tehdejšího Cařihradského patriarchy Kerularia.

³⁵ Podle VYSTRČIL, Jaroslav. *Křesťanský východ*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1992. s. 8.

v širším slova smyslu: „Jediný rozdíl byl v tom, že ve východním křesťanství se objevily prvky východu spojené s láskou k mystice, zatímco západní ovlivnily sympatie k staré jurisdikci a chladné logice.“³⁶ Papež Lev IX. se snažil o dohodu s cařihradským patriarchou Kerularem, ten si však ve svém zatvrzelém postoji proti všemu latinskému uchovával jedinou představu a to, „že latinská církev přijme řecký obřad a zvyklosti, protože latinský obřad považoval za blud.“³⁷ Odmítnutí vyslanci papeže proto „položili 16. července 1054 v chrámu Hagia Sofia na oltář bulu, která obsahovala exkomunikaci patriarchy. Kerularius pak na oplátku vyslovil exkomunikaci nad papežskými legáty a všemi původci exkomunikační buly.“³⁸

První společný stát východních Slovanů, Kyjevská Rus, přebírá křesťanství právě z Cařihradu. V roce 988 si kníže vši Rusi Vladimír Veliký bere za manželku byzantskou princeznu Annu, podmínkou sňatku byl křest Vladimíra.³⁹ Christianizace byla rozšířena po celé Kyjevské Rusi a měla vymýt pohanské zvyky obyvatel. Podle Fedoriva lze vyjádřit domněnku, že kyjevský metropolita Ilarion nepovažoval za rozumné zatahovat mladé ukrajinské pravoslaví do rozkolu mezi církvemi a k této problematice se postavil neutrálně, chtěl zachovat status quo ante.⁴⁰ Pozdější doba mluví spíše o prolatinském směřování Ukrajiny. Na počátku 13. století v Kyjevě dokonce působí Dominikáni.

Po obsazení Kyjeva Tatary ztrácí dosavadní hlavní centrum pravoslaví svůj význam a v roce 1299 kyjevský metropolita Maxim přenáší pravoslaví do slibně se rozvíjejícího Vladimírsko – Suzdalského knížectví, jehož centrem se stala Moskva.⁴¹ V pozdější době si Kyjev opět získal postavení centra pravoslaví, avšak již jako sok Moskvy. Toto napětí vzrostlo hlavně při Florentském koncilu 1439, kdy došlo k opětovné unii mezi Římem a Cařihradem a Kyjev byl mezi hlavními prounijními zastánci. Tehdejší kyjevský metropolita Izidor po návratu z koncilu sloužil mše v latinském jazyce, aby manifestoval rovnost obřadů.⁴² Právě tyto počiny byly trnem v oku Moskvě, která Florentský koncil neuznávala. Idea unie byla ovšem neustále narušována nepřátelskou politikou katolické Řeči Pospolité vůči pravobřežní Ukrajině. Pozdějšími metropolity přestávala být unie brána na vědomí, neboť Byzanc, hlavní propagátor této myšlenky, byla dobyta Turky v polovině 15. století. Kyjevské pravoslaví se stalo závislým na moskevském patriarchátu a postupně začalo upadat.

³⁶ ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 77.

³⁷ VYSTRČIL, Jaroslav. Křesťanský východ. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 1992. s. 9.

³⁸ Tamtéž s. 10. Druhým Vatikánským koncilem 1965 byly obě klatby zbaveny platnosti

³⁹ Podle СУБТЕЛЬНОЙ, Ореста. Історія України. Київ: Либідь, 1993. s. 53-60.

⁴⁰ Podle ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 79.

⁴¹ Podle tamtéž s. 91.

⁴² Podle tamtéž s. 123.

Perejaslavská rada 1654 znamenala dohodu kozáků a Ruska o připojení levobřežní Ukrajiny⁴³, ale nejen to. Důsledkem byla také ztráta církevní autonomie. „Roku 1686 kyjevský metropolita přijal posvěcení od moskevského patriarchy⁴⁴ a složil přísahu o věrnosti a podřídil kyjevskou metropolitu moskevské církvi.“⁴⁵ S národnostní politikou Petra I. v 18. století byly ještě více eliminovány veškeré kulturní, politické a církevní rozdíly na Ukrajině.⁴⁶ Tak je moskevské pravoslaví, pocházející z Ukrajiny, dominantní v tomto státě dodnes.

Uniatská církev

Počátek uniatství na Ukrajině je kladen do největšího rozkvětu polského státu. Zde je třeba si uvědomit rozdíl mezi unií a jednotou. Náboženská politika Polského státu totiž ve finále sjednotila pravoslaví s katolictvím a původnímu východnímu ritu nedávala téměř žádný prostor. Díky této skutečnosti se dnes na Brest-litevskou unii pohlíží velmi kriticky.⁴⁷ Katoličtí Poláci ovládali celou pravobřežní pravoslavnou Ukrajinu, přičemž sváděli boje s národnostními povstáními taktéž pravoslavných kozáků. V tomto dialektickém střetu dvou církví uviděl Řím opět naději uvést jednotu do rozkolu východu a západu, katolické Řeci Pospolité se to zase hodilo z hlediska politiky vládnoucího národa nad ovládaným. Se souhlasem cařihradského patriarchy Jeremiáše II. a papeže Klementa VIII. došlo v roce 1595 k synodě v Brestu Litevském⁴⁸. Unie byla prohlášena 6. května 1596 a z osmi pravoslavných eparchií nepřistoupily pouze dvě a to ty nejbližší ohnisku Polska, Lvovská a přemyšlská. Můžeme polemizovat o tom, že tento fakt by mohl být důkazem toho, že ze strany Poláků zdaleka nešlo o smír v rozděleném křesťanství, ale o mocenskou politiku. „Vladykové nepřiliš věřili v upřímnost polského katolictví, ale věřili v to, že jejich vlastní dílo */vlastní vůle přejít na unii/* je čestné a spravedlivé a že díky čestnosti získají pomoc od Boha.“⁴⁹

Vznik Brestské unie je kontroverzní otázkou i v dnešní době, protože k ní jsou ambivalentní. Na jedné straně je brána jako pokus o řešení náboženského rozkolu, na straně druhé je vnímána jako zlovůle vykořisťovatelského Polska. Při hledání důvěryhodných pramenů musíme mít vždy na paměti možnou zaujatost autora: „Pravoslavní totiž vidí ze

⁴³ Dělení na pravobřežní a levobřežní Ukrajinu podle Dněpru.

⁴⁴ Moskevské pravoslaví se stává patriarchátem po souhlasu cařihradského patriarchy Jeremiáše II., obecně vzato po pádu Cařihradu, kdy Moskva přebírá dědictví Byzance a prohlašuje se za „třetí Řím“. (podle FILIPI, Pavel. Křesťanstvo : Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. 2. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. s. 22)

⁴⁵ ФЕДОРИВ , Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 230.

⁴⁶ Podle КОЛОДНИЙ, А. М. а П. Л. ЯРОЦЬКИЙ. Історія релігії в Україні. Київ: Знання, 1999. s. 221.

⁴⁷ Podle Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. s. 109.

⁴⁸ Podle VYSTRČIL, Jaroslav. Křesťanský východ. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1992. s. 20.

⁴⁹ ФЕДОРИВ , Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 163.

strany uniatů zradu na pravoslaví a ze strany církve římské snahu o pozvolnou latinizaci východní církve.⁵⁰

Věrouka pravoslavná

I když bylo ukrajinské pravoslaví do doby než bylo podřízeno Moskvě nepříliš vyhraněné vůči západnímu křesťanství⁵¹, budeme charakterizovat stav dnešní, kterému jsou vlastní všechny body, vůči kterým se východní církev vyhradila v rámci kerularijského schizmatu r. 1054. Zdůrazníme ty nejpodstatnější rozdíly⁵²: V první řadě je to zamítnutí nauky, podle níž vychází Duch svatý také ze syna – v Cedu dodržují pouze „Duch svatý, jež z Otce vychází“. Filioque, tedy ve překladu „a syna“, odmítají – zůstávají u původního „skrze syna“. Odmítají římský primát a neomylnost papeže, pravoslavní uznávají spíše primát v místní organizaci.⁵³ Eucharistie se týká všech pokřtěných, tedy i dětí, a to přijímání kvašeného chleba. Samotný křest se odehrává trojím ponořením do vody: „Ve jménu Boha Otce, Syna i Ducha svatého.“⁵⁴ Bezprostředně po křtu dochází k pomazání, dle latinské tradice se jedná o birmování, které se děje až v pozdějším věku. Východní pravoslavní se řídí dle tradic gregoriánským kalendářem, tudíž jsou všechny svátky posunuty o 13 dnů.

Jak bylo řečeno výše, pravoslavní si uchovávají určitou větší mystičnost obřadu, jehož jazykem je církevní slovanština⁵⁵: „Pravoslaví odkazuje svou etymologií k oslavě, které se dosahuje slovem (...) žádný z pravoslavných křesťanů neodvozuje svou příslušnost k pravoslaví ze souhlasu s církevním učením, nýbrž z živé účasti na bohoslužebném dění.“⁵⁶

Věrouka uniatská⁵⁷

Pravoslavní pod nadvládou Řeči Pospolité se v určité etapě museli přizpůsobit klíčovými kategoriemi západní teologie.⁵⁸ Je stále poukazováno na to, že hnutí bylo uměle

⁵⁰ VYSTRČIL, Jaroslav. Křesťanský východ. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1992. s. 121.

⁵¹ „Po dlouhou dobu tato církev považovala zpřetrhání pout jednoty mezi Římem a Cařihradem za záležitost týkající se pouze těchto dvou stolců.“ BUGEL, Walerian. *Ekzeziologie Užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. s. 107.

⁵² Podle VYSTRČIL, Jaroslav. Křesťanský východ. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1992. s. 62.

⁵³ Podle BUGEL, Walerian. *Ekzeziologie Užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. s. 106.

⁵⁴ FILIPI, Pavel. Křesťanstvo : Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. 2. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. s. 37.

⁵⁵ Výjimku tvoří nově vzniklý kyjevský patriarchát, který lpí na ukrajinském jazyce.

⁵⁶ Tamtéž str. 19.

⁵⁷ Jen pro úplnost je třeba dodat, že tato věrouka se týká výhradně východních řeckokatolíků, podobných unií s Římem bylo mnohem více, to však již není předmět této práce.

⁵⁸ Podle BUGEL, Walerian. *Ekzeziologie Užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. s. 112.

vyvoláno a násilně udržováno Řečí Pospolitou. To samé se tvrdí i o unii Užhorodské a nátlaku Maďarů.⁵⁹ Pravoslavní museli přijmout primát a neomylnost papeže a vložení Filioque do Credo – což je všeobecný souhlas s katolickým učením ve věcech víry a mravů. Řeckokatolíkům si po vzoru původní pravoslavné tradice sami volí metropolity a biskupy a zůstává jim východní obřad spolu se starodávnými právy. Nižší duchovenstvo se nadále může ženit před vysvěcením.⁶⁰ Ivan Pop ještě dodává: „Řím uznává těmto církvím jejich vlastní liturgické tradice a zvyklosti, včetně užívaného bohoslužebného jazyka, a některé zvláštnosti ve správě církve (vlastní hierarchie, řízení mnišstva aj.) Právní poměry a vztahy ustavuje samostatný kodex.“⁶¹

2.3 Církevní dějiny Zakarpatí

Tato kapitola pojednává o vývoji náboženství na Zakarpatí, informace jsou důležité pro pochopení složité situace religiozity této oblasti. I když se budeme snažit podat vyčerpávající obraz dějin a zohlednit při tom všechny historické jevy, objektivní stanovisko zaujmout nelze. Významný historik a autor stěžejní publikace o dějinách církve, Jurij Fedoriv, píše: „Psát objektivní historii – to je nelehká věc, a navíc, pokud se zaměřujete na náboženství, je dvakrát nelehká. Za prve je to kvůli tomu, že historik bude hájit tu církev, do jaké patří – bude se na dějiny dívat prizmatem církve jemu vlastní. Za druhé proto, že „věc náboženství je otázkou víry a ne vše můžeme vyjádřit slovy.“⁶²

Historie do 15. století

Pohanské zvyky na tomto území začali narušovat křesťanství misionáři původem z německých oblastí, severní Itálie a Byzance.⁶³ To se však týkalo především zakarpatské šlechty, většina obyvatel venkova zůstala věrná svým pohanským tradicím. Významný vliv měly až státy, jejichž politikou se stala právě christianizace v 9. a 10. století. V té době se dnešní Zakarpatí nacházelo mezi dvěma státními útvary. V první řadě to byla křesťanská Velká Morava a s ní spojený významný počín knížete Rastislava – pozvání věrozvěstů ze Soluně – Cyrila a Metoděje 863. Proto jedna z neověřených tezí mluví o pokřesťanštění Zakarpatí vlivem přímo Byzantským – Velké Moravě pravděpodobně patřila západní část Zakarpatí: „Víme, že křesťanství se u nás začalo šířit nejdříve na západě naší vlasti a to díky

⁵⁹ Podle VYSTRČIL, Jaroslav. Křesťanský východ. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 1992. s. 121.

⁶⁰ Podle ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 161.

⁶¹ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 108.

⁶² Tamtéž, s. 75.

⁶³ Podle POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 29.

Velké Moravě již v devátém století.⁶⁴ Východní část zřejmě patřila Kyjevskému státu, kde bychom mohli silný vliv křesťanství sledovat od roku 988, kdy celou Rus christianizoval Vladimír Veliký. Avšak Uherské království si do konce 11. století přivlastnilo celé podhůří Karpat.⁶⁵ Důležitá je z toho vyplývající informace, že se tato oblast ocitá pouze pod vlivem „západního“ křesťanství i po schizmatu r. 1054. Původ křesťanství na Zakarpatí tedy není s úplnou jistotou znám dodnes. Ivan Pop zmiňuje názor A. Petrova, že vlastně nikdy nebudeme vědět, co se na Zakarpatí odehrálo před rokem 1491.⁶⁶ Jurij Fedoriv zase upozorňuje na to, že Organizace církve na Zakarpatí připadá na konec 14. století, přičemž není pochyb, že křesťanství do té doby bylo na tomto území již značně rozšířené, ale o počátcích nemáme dostatek pramenů.⁶⁷ Čili můžeme vyvodit pouze závěr, že v rámci celého středověku byla Zakarpatská oblast pod vlivem katolictví, přičemž díky svému hornatému povrchu zůstává jako „terra nullius, totiž územím nikoho, nebo územím mezi hranicemi Kyjevské Rusi, polského a uherského státu.“⁶⁸ Tím by se tedy dalo vysvětlit, proč zde byly úspěšné pravoslavné misie z východu⁶⁹, a proč Rusíni za vlastní náboženství považovali pravoslaví.

Změny v 16. st., mocenský boj Habsburské monarchie, vznik Užhorodské unie

Výsledek bitvy u Moháče 1526 znamenal konec samostatnosti Uher, územní rozdělení Uher, ale také náboženskou diferenciaci.⁷⁰ Západní část byla pod přímým vlivem katolických Habsburků, jižní a střední část podléhala Turkům a byla ostrůvkem náboženské tolerance, ve východní části vznikla autonomní oblast Sedmihradské knížectví, které v rámci náboženské svobody propagovalo protestantství, jež sloužilo jako vymezení vůči Habsburkům. Území Zakarpatí spadá pod Sedmihradsko a na tradiční půdu pravoslaví začínají proudit kalvinisté – jedná se především o Marmarošskou župu a města Ťačiv, Chust⁷¹ aj. V ostatních částech Zakarpatí se snažili uchovávat tradiční slovanský ritus spojený s církevní slovanštinou. Opět nemáme dostatek informací o konkrétním vývoji církví na tomto území⁷². Problém byl v tom, že Zakarpatí, jako ostatně celé Uhry, přecházelo z ruky do ruky. Zároveň je třeba podotknout,

⁶⁴ ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 76.

⁶⁵ Podle POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 39.

⁶⁶ Podle tamtéž s. 31.

⁶⁷ Podle ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 241.

⁶⁸ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 30.

⁶⁹ Tato tradice pokračuje od dob, kdy byla část Zakarpatí na zlomek dějin součástí Kyjevské Rusi.

⁷⁰ Podle PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha : Libri, 2010. 534 s.

⁷¹ V POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 94.

⁷² Více v ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 241.

že protestantizace byla často spojována s maďarizací.⁷³ Biskupové na Zakarpatí si uvědomovali, že nebudou-li hledat pomoc za hranicemi Sedmíhradska, tedy na území s vlivem katolických Habsburků, ztratí národní identitu Rusínů, která doteď setrvala alespoň v pravoslaví.

Ve stejné době můžeme sledovat zajímavý vývoj v Sedmíhradsku. Uherská šlechta se začala klonit k názoru, že v boji s Habsburky se již obejde bez protestantské agitace.⁷⁴ Vzniká katolický tábor Drugetha a protestantský Rákocziho. Tatáž situace nastane na Zakarpatí - uniátské tendenci však napomáhá sociální postavení pravoslavných kněží. Mukačevský biskup byl poddaným Rákocziho.⁷⁵ Ten dokonce nechal zatknout stávajícího prounijního mukačevského biskupa, Vasyla Tarasovyče v roce 1646. Tarasovyč byl propuštěn po zásahu císaře Matyáše II. a přes vyslovený zákaz v jednání o unii nepřestával.⁷⁶ Na stranu unie se postavil i Drugeth. Vídeň poslala basiliána Gabriela Kosovického. Zde se projevuje mocenský zájem Habsburků, kterým šlo o získání vlivu v Sedmíhradsku. Jak jinak než posílením opozice toho mohli dosáhnout. 24. dubna 1646 se odehrálo zasedání 63 kněží a pod vedením Egerského biskupa⁷⁷. „Unijní dokument podepsalo 63 kněží po předchozím přijetí svátostí a složení katolického vyznání víry do rukou latinského biskupa Egeru Jiřího Jakušiče.“⁷⁸ Arcibiskup G. Lippay svolal v červnu 1648 synodu v Trnavě, kde byly znovu sepsán průběh Užhorodské unie a byly ustanoveny tři podmínky:⁷⁹ Uniaté budou mít zachovaný vlastní obřad (myšleno jiný od latinské liturgie, zpočátku se obřad nelišil od pravoslavných, s postupem doby však dochází k určitým diferenciacím); mají zachováno právo volby biskupa, následně potvrzeného papežem; jsou zrovnoprávněni v právech a výsadách s latinským duchovenstvem⁸⁰.

⁷³ Podle BUGEL, Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. s. 34.

⁷⁴ Detailněji v PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha : Libri, 2010. 534 s.

⁷⁵ Podle POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 96.

⁷⁶ Podle ФЕДОРИВ, Юрій. *Історія церкви в Україні*. Львів : Свічадо, 2007.

⁷⁷ Město Eger se v té době nacházelo pod vlivem Turků, zde máme důkaz o jejich náboženské toleranci. V Egeru byla silná enkláva katolicismu.

⁷⁸ BUGEL, Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. s. 48.

⁷⁹ Podle BUGEL, Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003., více v předešlé kapitole.

⁸⁰ Tento bod však byl fakticky uznán až Leopoldem I. v jeho dekretu o zrovnoprávnění z roku 1692.

17. – pol. 20. stol.: Rozšíření řeckokatolictví, maďarizace, návrat pravoslaví, zákaz uniatské církve a represe SSSR.

Náboženská situace (nejen⁸¹) na Zakarpatí po uzavření Užhorodské unie nebyla jednoduchá. Lidé se rozdělili na dva tábory, přičemž tábor pravoslavných měl zřejmě větší zastoupení: „Řeckokatolických kněží bylo okolo 400, ale pravoslavných více než 450.“⁸² Tato situace byla přínosná pro Ference II. Rákocziho, který i přes neúspěch v protihabsburském povstání „označil prosté Rusíny jako gens fidelissima, věrný národ.“⁸³ Otázkou tedy zůstává, zda celá Užhorodská unie nebyla pouze mocenským tahem habsburských Uher. Proč by jinak větší část obyvatel Zakarpatí zůstávala u reformatské či pravoslavné církve? Nicméně katolická církev začala vyvíjet velkou snahu o udržení pozice na Zakarpatí.

Zásadní krok učinil císař Leopold I., jenž roku 1692 formálně zrovnoprávnil řeckokatolické duchovenstvo s římskokatolickým duchovenstvem. Tímto je nastartován proces, který postupně vede k dominantnímu postavení uniatů na Zakarpatí. Koncem 18. století je sídlo eparchy přesunuto do Užhorodu.⁸⁴ Se vznikem Rakouska – Uherska roku 1867 je spojena tvrdá maďarizace jejímž prostředkem se na Zakarpatí stalo právě řeckokatolictví. Heslem řeckokatolického biskupa na Zakarpatí Pankoliče dokonce bylo: „Žijeme pod nadvládou Maďarů a musíme se stát Maďary.“⁸⁵ Tento biskup se navíc vzdal jurisdikce, jež byla udělena užhorodské eparchii v roce 1771, a znovu přijal svrchovanost římskokatolické církve⁸⁶.

Koncem 19. století se promaďarská orientace rozšířila i mezi prosté obyvatelstvo, k nim patřili především zástupci z řad mladých, promaďarsky orientovaní Rusíni, kteří dokonce odmítali rusínskou identitu a prohlašovali, že jsou Maďaři katolického vyznání.⁸⁷ Tento jev vedl k zpochybnění řeckokatolické církve a ztráty její autority, vždyť i liturgickým jazykem se stala maďarština. Lidé se znovu navraceli k pravoslaví, které sem proudilo hlavně díky navrátilcům z USA. Později tak docházelo k soudním procesům proti pravoslavným Rusínům⁸⁸. Jakmile se Zakarpatí vymanilo z nadvlády Uher v roce 1919, přibližně jedna třetina uniatů přešla k pravoslaví, které spadalo pod srbský patriarchát. Vznikla biskupství v Užhorodě a Mukačevě.⁸⁹ Vidíme tedy, že v této době se plně projevil záměr Uher - sjednotit

⁸¹ Je třeba si uvědomit, že tato událost se přímo dotýkala také dnešního Slovenska a severní části Maďarska.

⁸² ФЕДОПІВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 243.

⁸³ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 98.

⁸⁴ Detailněji tamtéž s. 60.

⁸⁵ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 227.

⁸⁶ Podle tamtéž s. 227.

⁸⁷ Podle tamtéž s. 227

⁸⁸ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 230.

⁸⁹ Podle ФЕДОПІВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 282.

mnohonárodnostní stát pod jednu národnost. Jak nenápadně to začalo nevinnou náboženskou unifikací...

Po první světové válce se stává Zakarpatí, neboli Podkarpatská Rus, součástí Československa. Nastává po dlouhých staletích období náboženské a společenské svobody⁹⁰. Na tuto dobu stále s velkým nadšením vzpomínají i dnešní pamětníci slovy: „To byla svoboda, to jsme byli konečně volní.“, „Nebyla náboženská nesnášenlivost, budovalo se několik škol pro různé národy i v rámci jedné vesnice.“⁹¹ O tom, že byla naprostá náboženská tolerance, svědčí i velký boom nových církví v této době na Zakarpatí– navrátilci z USA přinášejí učení svědků Jehovových, z Maďarska sem proudí adventisti sedmého dne a z Ruska baptisté.⁹² Zajímavé jsou i údaje o národnostech na Zakarpatí z roku 1919: „372 500 Rusínů, 103 000 Maďarů, 80 000 Židů, 14 000 Rumunů a 12 000 Němců.“⁹³ Když si ke každé národnosti přidáme charakteristické náboženství, dostaneme celkem pět konfesí: řeckokatolictví, katolictví, židovství, pravoslaví, protestantismus. Přidáme-li nově vzniklé konfese, které jsou s oblibou nazývány sektami, vidíme, že je Zakarpatí opravdu jedinečnou, na církve bohatou oblastí.

Po dobu druhé světové války bylo Zakarpatí pod vojenským dohledem horthyovského Maďarska a s tím přišla i protižidovská opatření. Z více než sedmdesáti tisíc Židů se vrátilo kolem tisíce.⁹⁴ V dnešní době se na Zakarpatí setkáme většinou jen s němou vzpomínkou v podobě židovských hřbitovů.

V roce 1945 nastaly represe NKVD týkající se zrádců, nepohodlných obyvatel, inteligence a podobně. Již na počátku roku 1945 bylo rozhodnuto o násilné likvidaci uniátů v Haliči a zabrání veškerého jejich majetku. J. Fedoriv o tom píše: „Všichni biskupové řeckokatolické církve zůstali na svém místě připraveni zemřít pro svoji víru. To je důkazem velké morální síly církve.“⁹⁵ Podobná situace nastala o dva roky později na Zakarpatí, kde v roce 1947 mučednickou smrtí zemřel poslední řeckokatolický biskup Teodor Romža, rodák z Velikého Byčkova, vesnice sousedící s Kobyleckou Poljanou⁹⁶. Smrtící injekci dostal v užhorodské nemocnici z rukou jeptišky pravoslavného řádu, kterou poslalo NKVD až z Moskvy. Je tedy na místě myšlenka J. Fedoriva: „Moskevské pravoslaví je takový typ

⁹⁰ Více v POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 283.

⁹¹ Výpovědi obyvatel Kobylecké Poljany.

⁹² Výpovědi obyvatel Kobylecké Poljany.

⁹³ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. s. 283.

⁹⁴ Podle tamtéž s. 396.

⁹⁵ ФЕДОРІВ , Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 313.

⁹⁶ K tomuto fakt jsem se dostala zcela náhodou díky řeckokatolíkům z Kosivské Pojany, kteří mě zavedli do muzea ve Velikém Byčkově, jež je věnováno právě Romžovi. S Věhlasem Romži, blahoslaveného Janem Pavlem II., se setkáme ve většině řeckokatolických chrámů, kde jsou i relikviáře s jeho ostatky.

křesťanství, které je schopné sloužit jakýmkoliv skutkům, navíc i bezbožným, jen pro to, aby posílilo svoji moc – rozšíření hranic moskevského impéria a zotročení cizích národů.“⁹⁷

Primát pravoslavné církve, obnovení uniatství v 90. letech a vznik kyjevského patriarchátu jako projev národní identity svobodné Ukrajiny

Problém však nastal s nedostatkem kněží na západní Ukrajině, kde všechny uniaty měli nahradit pravoslavní. Začaly vznikat tzv. teologické rychlokurzy, v rámci nichž bylo vyškoleno kolem 70 kněží. Tyto pochybné rychlokurzy se bohužel objevují i dnes.⁹⁸ V 90. letech se moskevský patriarchát po sedmisetleté tradici primátu nad Ukrajinou ocitá v nebezpečí. V této době se pravoslavná církev znovu uchyluje k přímému vyhrožování, tentokrát však již na území svobodného Ukrajinského státu, jež vznikl v roce 1990 po rozpadu SSSR. „Ani v roce 1946, ani v tuto dobu si pravoslavná církev neuvědomila situaci miliónů prostých lidí, a dopomáhala svévoli komunistického režimu.“⁹⁹ Je třeba podotknout, že obavy ruského pravoslaví ze ztráty moci nad Ukrajinou byly vedeny nikoliv náboženským přesvědčením, ale strachem z toho, že by se snad nově vzniklá ukrajinská pravoslavná církev stala mnohem silnější. Počet pravoslavných věřících a duchovních na Ukrajině byl totiž dvakrát větší než v Rusku a vůbec největší v kterékoliv jiné pravoslavné církvi. Ukrajínští historikové také udávají, že: „Byli bohatší, měli 109 klášterů a 30 křesťanských škol.“¹⁰⁰

Spolu s rozpadem SSSR a následným vznikem svobodné Ukrajiny se začaly osnovat plány samostatného ukrajinského pravoslaví. V počátcích euforického nadšení tak mělo být odvrhnuто vše, co by připomínalo časy Sovětského svazu. S odvoláním se na velikou slávu Kyjevské Rusi vznikly dva důležité body: I. Ukrajinská církev má být nezávislá a musí si být vědoma ukrajinských historických tradic. II. Mše svatá má být vedena v ukrajinském jazyce.¹⁰¹ Dokonce došlo i k návrhům, aby byla církev součástí státní politiky. A tak došlo na všeukrajinském koncilu v Kyjevě 5. – 6. června 1990 k vyhlášení ukrajinské pravoslavné církve – UPC. Tento krok měl zaručit rovnost UPC s ostatními pravoslavnými církvemi. K tomu ovšem nedošlo, protože UPC doposud není kanonizována nejvyšším patriarchou v Istanbulu – patriarchou vselenským.¹⁰² Na Ukrajině od této doby existuje pravoslaví moskevského i kyjevského patriarchátu, přičemž kyjevský nebyl doposud kanonizován. Tento

⁹⁷ ФЕДОРИВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 316.

⁹⁸ Podle BUGEL, Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. s. 177.

⁹⁹ КОЛОДНИЙ, А. М. а П. Л. ЯРОЦЬКИЙ. Історія релігії в Україні. Київ: Знання, 1999. s 598.

¹⁰⁰ Tamtéž s. 599.

¹⁰¹ Podle tamtéž s. 590.

¹⁰² Podle tamtéž s. 595.

problém je dodnes cítit po celé Ukrajině a dokonce v mnoha oblastech zastiňuje napětí pravoslavných a řeckokatolíků, které vzniklo v 90. letech díky otázkám restitucí.

Obnovená řeckokatolická církev se v 90. letech rozšířila téměř do všech oblastí Ukrajiny. Obroda uniatství byla i po půlstoletí zdařilá díky jejím členům, kteří i přes hrozící nebezpečí dál pokračovali v tradicích této církve.¹⁰³ Do podvědomí Ukrajinců se v této době dostává heslem, že „slouží lidu“¹⁰⁴, s čímž by se v určitém historickém kontextu dalo souhlasit. Jediným výrazným problémem se v 90. letech stala restituce majetku. Tento problém je citelný dodnes, většina původně řeckokatolických chrámů se stala v 50. letech pravoslavnými, zbytek byl zpusťošen. Uniaté by si museli kostely stavět znovu, neboť zákon o navrácení majetku nevešel v platnost díky tomu, že většina uniatských institucí zanikla a ještě větší část raději přešla na pravoslaví.

Dalším problémem je vůbec otázka původnosti památek – některé staré církevní stavby prošly v průběhu dějin dvojí restitucí – Užhorodská unie zapříčinila zabránění pravoslavných památek, zákaz řeckokatolictví v 40. letech tyto mnohé původně pravoslavné památky opět navrátit pravoslaví. V 90. letech se řeckokatolíci snažili prosadit restituci majetku na stav před zrušením své církve, aniž by blíže zkoumali historii těchto staveb, totiž to, že možná byly vystavěny pravoslavnými.

V dnešní době je na Ukrajině nejvíce zastoupena pravoslavná církev moskevského patriarchátu sestávající z 35 eparchií. Na místě druhém stojí doposud nekanonizovaná pravoslavná církev kyjevského patriarchátu neboli ukrajinská pravoslavná církev, jež usiluje o to, aby spadala přímo pod jurisdikci patriarchy v Istanbulu – má celkem 28 eparchií. Řeckokatolická církev obnovená v roce 1989 se stále rozšiřuje a má 15 eparchií.¹⁰⁵

Z celé historie církevních dějiny jak na Zakarpatí, tak i celé Ukrajiny, je fakt, že obě církve – pravoslavná i uniatská v průběhu dějiny tvořily temné i světlé stránky a staly se v určité etapě pouhým prostředkem k ovládnání a uplatňování světské moci.

2.4 Etnografický rámec a přežitky pohanských zvyků v ukrajinské mentalitě

Zakarpatí je jednou z nejspecifičtějších oblastí Ukrajiny¹⁰⁶, přičemž v celé historii docházelo ke střetání několika různých kultur. Oblast byla po většinu svých dějin součástí jiných států. Ukrajina se v roce 1991 stává svobodnou a v její západní části je centrem pestrého národnostního složení. Mnohaleté soužití Rusínů, Maďarů, Němců, Rumunů a

¹⁰³ S tímto jevem jsem se neustále setkávala při kontaktu s řeckokatolíky, kteří dávali velký důraz na ilegální činnost v době SSSR.

¹⁰⁴ Podle КОЛОДНИЙ, А. М. а П. Л. ЯРОЦЬКИЙ. Історія релігії в Україні. Київ: Знання, 1999. s 624.

¹⁰⁵ Podle КОЛОДНИЙ, А. М. а П. Л. ЯРОЦЬКИЙ. Історія релігії в Україні. Київ: Знання, 1999. s 673.

¹⁰⁶ Ukrajina má 24 oblastí a patří k druhému největšímu státu Evropy hned po Rusku.

významný vliv Československa stvořilo opravdu svébytnou oblast. Z hlediska historicko-etnografického rozdělení Ukrajiny tvoří území dnešního Zakarpatí několik etnografických oblastí.

Zároveň se samotní obyvatelé přiřazují ke třem etnografickým regionům - je to nehornaté Zakarpatja a oblast Karpat, které ze severu na jih tvoří Lemkivština, Bojkovština a Huculština¹⁰⁷. Lidé této oblasti byli odjakživa nuceni přizpůsobovat se mnoha kulturním vlivům (nesmíme také opomenout rozpínavost Osmanské říše a vliv Tatarů z Krymu). Zároveň v tvrdých podmínkách Karpat si museli i přes výrazné odlišnosti pomáhat a volit kompromisy – proto se nabízí otázka, jaké je soužití národnostně a nábožensky odlišných lidí.

I když je Ukrajina svým způsobem tradičně křesťanskou zemí, na rozdíl od západu se v myšleních lidí uchovávají lidové pověry tradované od dob pohanských. Podíl na tom může mít i historicky dlouhé působení laiků¹⁰⁸ při církevních obřadech, které bylo charakteristické pro kyjevské pravoslaví do doby podřízenosti Moskvě. Z pohledu sociologicko-etnologického je tento projev výsledkem často násilného vnucování cizích vlivů – násilné křtění Rusi Vladimírem Velikým, mocenské tahy Polska a Uher ve jménu unie, represe SSSR: „Lidé se vždy snažili držet svých dávných kořenů a uchovávali si přežitky a pověry svých předků jako jediný jim vlastní prvek a projev přirozeného vývoje.“¹⁰⁹ Prvky křesťanství se velmi úzce spojily s prvky tradičních představ lidí a dnešní doba je důkazem toho, že dochází k pokračování tradic. Tento rys ukrajinské folkloru má dále souvislost také s obřady spojenými s kalendářním rokem¹¹⁰ a je charakteristický pro celou Ukrajinu.

Magické obřady dávných časů našly své místo hlavně v pravoslavném křesťanství¹¹¹ – jen tak si mohla církev získat potřebnou popularitu. Představy o zlu, dobru, strachu, naději a štěstí se objevují u obyvatel všech věkových kategorií. Věří také v magickou sílu přírody, slova, nezvratitelnost osudu apod. S pomocí církevních obřadů jsou lidé chráněni od nečistých sil, je jim zaručen úspěch při podnikání apod.

¹⁰⁷ Více v: БОРИСЕНКО, Валентина, et al. Українська етнологія. Київ : Либід, 2007. 400 s.

¹⁰⁸ Podle ФЕДОРІВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 76.

¹⁰⁹ БОРИСЕНКО, Валентина, et al. Українська етнологія. Київ : Либід, 2007. s. 394.

¹¹⁰ Více v ДАВІДЮК, Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. 2. vyd. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 309 s.

¹¹¹ БОРИСЕНКО, Валентина, et al. Українська етнологія. Київ : Либід, 2007. S. 398.

3. Účel výzkumu a metodologie¹¹²

Všechny práce pojednávající o nábožensko-společenských vztazích na Zakarpatí jsou psány buď jako církevní dějiny, nebo jako analytické práce určitého historického období. Máme tedy k dispozici jen díla psána z etic perspektivy. Účelem této práce je proto podat obraz nábožensko-společenských vztahů z emického pohledu a to se zaměřením pouze na jednu lokalitu. Půjde o získání obrazu současného stavu religiozity této oblasti a jejího projevu v každodenním životě jedinců za předpokladu, že výraznou roli budou hrát události devadesátých let, ale také najdeme odkaz k mnohem starším dějinám.

Hlavní výzkumná otázka „Jakou roli v současnosti hraje příslušnost obyvatel Kobylecké Poljany k různým konfesím v rámci jedné vesnice?“ je doplněna podotázkami: „Jaký je vztah lidí k duchovním různým konfesím?“, „Jaké jsou interpersonální vztahy lidí různých konfesí?“, „Jaké je zastoupení lidí u jednotlivých konfesí?“, „Jaká je historie konfesí v Kobylecké Poljaně?“

3.1 Plán výzkumu

Pro tuto práci byly zvoleny metody etnografického výzkumu, protože cílem bylo dosažení holistického obrazu určité skupiny a dokumentování každodennosti občanů, a také „poznat málo známé chování a kulturu skupiny jedinců.“¹¹³ Již od začátku bylo zaujato stanovisko explorativního výzkumu¹¹⁴ – nebyla předem dána žádná určitá teorie, předpoklady či podobná výzkumná zpráva. Stejně, nebo podobné téma nebylo doposud zpracováno, a proto je vedlejším cílem výzkumu i návrh dalších problémů a možných otázek, které tento výzkum odhalil. Pojednání o nich by mohlo být předmětem dalšího rozsáhlejšího výzkumu. Z kapacitních důvodů této práce byly vybrány skupiny pravoslavných kyjevského a moskevského patriarchátu a řeckokatolíci, v úzkých souvislostech však tyto skupiny souvisí i s lidmi jiného vyznání. O nich však budeme mluvit jen v kontextu těchto tří konfesí – můžeme tedy říci, že se jedná o mikroetnografii, jež se zaměřuje na sociální jednotku a procesy uvnitř malé skupiny, ale i tak nám půjde o holistický pohled a kontextuální faktory.¹¹⁵ Přesně řečeno, jedná se o skupinu pravoslavných a uniatů v kontextu celé vesnice. Půjde nám o celkovou interpretaci významů pozorovaného církevního života obyvatel Kobylecké Poljany.

¹¹² Podle HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. 2. Praha: Protál, 2008, 407 s.

¹¹³ Tamtéž s. 238.

¹¹⁴ Podrobněji v tamtéž s. 36.

¹¹⁵ Podle Tamtéž s. 119

3.2 Prostředí a respondenti

Zakarpatí je nejzápadnější část Ukrajiny oddělená od zbytku administrativních oblastí Karpaty. Tato oblast bývá nejvíce navštěvována kvůli horské turistice. V posledních letech se tvář mnoha míst změnila v turistická centra, ztrácí se tak svébytná kultura ukrajinské vesnice. Kritérium výběru místa výzkumu mělo dvě hlavní podmínky – absence turistického ruchu a poloha mimo hlavní dopravní trať. Zakarpatím vede hlavní spojnice Užhorod – Rachov dlouhá přibližně 170 km. Na této spojnici se nachází Veliký Byčkov, jenž je výchozím bodem do Kobylecké Poljany. O této vesnici se předem nedaly sehnat bližší informace. Objevila jsem ji při prohledávání mapy Zakarpatské oblasti – nachází se 12 km od Velikého Byčkova a je „slepou ulicí“ – z této je možné dostat se už jen do hor. Také tam nejedí žádná hromadná doprava, jediná možností dopravy je taxi služba provozovaná samotnými obyvateli. Tyto podmínky pro mě byly dostatečným přesvědčením, že se opravdu nejedná o turistickou oblast. Předem jsem více informací nevěděla a byla jsem připravena, pokud by se jednalo o konfesně homogenní oblast, se přesunout do vesnice jiné. Již od taxikáře jsem zjistila, že se ve vesnici nachází více než jedna církev. Proto se stala Kobylecká Poljana plně vyhovující pro provedení výzkumu, který trval od 10. 9. do 30. 9. 2011.

Základní informativní jednotkou se stala maďarská rodina, u níž jsem bydlela. V této oblasti je 20% Maďarů, všichni však umí i ukrajinsky. Dorozumívacím jazykem tedy vždy byla ukrajinština. Žena, hlava této rodiny dnes již v důchodu, byla učitelkou – mohla mě tedy dobře informovat o všech poměrech a odkazovat na určité respondenty na samotném začátku, kdy jsem o vesnici nevěděla nic. Její pozice se dá popsat jako gatekeeper, neboli dveřník¹¹⁶. Respondenty jsem získávala na společných mších, či při návštěvě kostelů náhodným výběrem, poté jsem vybrala zajímavé případy, které jsem hlouběji analyzovala. Postupem času se mnou samotní obyvatelé navazovali nezávislé rozhovory, byla tedy uplatněna i metoda „sněhové koule“. Respondenti jsou rozděleni do dvou skupin – církevní představitelé a příslušníci církví. Skupiny jsou dále diferencovány podle vyznání a samotnou kapitolou jsou pak respondenti z vedlejší vesnice, Kosivské Poljany, která má přímou souvislost s církevním děním v Kobylecké Poljaně. Mezi respondenty je také zapojena hostitelská rodina, která se z pohledu etnický i náboženských odlišných lidí (Maďaři jsou v drtivém případě římský katolíci) zajímavým způsobem podílí na nábožensko-spoločenském dění. Snažila jsem se také získat rozhovor se starostou vesnice, jako s člověkem, jenž by měl mít svým způsobem nezávislý postoj.

¹¹⁶ Podle HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. 2. Praha: Portál, 2008. s. 150.

K novým respondentům jsem vždy přistupovala z pozice studentky ukrajinské filologie a s tím, že se blíže zajímám o náboženskou variabilitu jejich vesnice. Podotkla jsem, že taková situace v České republice neexistuje. Všichni lidé byli mým zájmem nadšeni. Na prvním setkání jsem vždy praktikovala narativní rozhovor, kdy mi šlo o to, aby si respondent sám určil, co je pro něj podstatné a chce mi sdělit. Byla jsem překvapená, jak často na prvním setkání zacházeli do jejich soukromé oblasti. Vždy po rozhovoru jsem je seznámila s mým konkrétním cílem – napsat bakalářskou práci na dané téma. Tato informace je ještě více motivovala, a proto v drtivé většině případů došlo k dalším setkáním a k souhlasu k použití získaných dat. Tato technika postupné informovanosti respondenta se mi osvědčila více, než předem plně informovaný respondent. K této situaci došlo zhruba po polovině doby strávené v Kobylecké Poljaně, kdy byl důvod mého působení na vesnici znám téměř každému. Plně informovaný respondent ztratil pocit, že mám upřímný zájem o jejich vesnici, a že mi jde pouze o napsání „nějaké práce“. Musela jsem tedy zpětně vysvětlovat, čím jsem byla prvotně motivována dříve, než jsem se rozhodla práci psát.

Rozhovor se mnou byli ochotni udělat všichni a mnohdy se jednalo i několik rozhovorů postupně s odstupem několika dnů. Jediný respondent, jenž mě nepřímo odmítl, byl pravoslavný kněz moskevského patriarchátu. Mluvila se mnou pouze jeho žena a další zájem o jeho osobu u ní vzbuzoval vzrůstající nevraživost. Z rozhovorů s jeho ženou usuzuji, že byla knězem pověřena, aby mluvila v jeho jménu, přičemž se měla snažit, aby nikdy nedošlo k přímému setkání jeho a mne.

3.4 Metody získávání dat

Základní metodou bylo zúčastněné pozorování, kdy jsem se zapojovala do každodenního dění občanů, ale více jsem se zaměřovala na církevní události – mše, svatba, vyhánění zlých duchů. Zatímco jsem zaznamenávala data, byla jsem v osobním vztahu s pozorovanými. To mi umožnilo jak vnější, tak i vnitřní perspektivy účastníků. Popisné pozorování vedlo k zjištění, že ve vesnici je celkem sedm konfesí – pravoslavní kyjevského a moskevského patriarchátu, řečtí katolíci, římské katolíci, baptisté, adventisté sedmého dne a svědci Jehovovi. Zaměřila jsem se na pravoslavné obojí patriarchátů a řeckokatolíky, protože tyto skupiny tvoří i historicky danou kontroverzní otázku, fokusové pozorování tedy bylo provedeno v rámci těchto tří vyznání. Selektivní pozorování utvořilo další kategorie, a to prvky kompromisu, konfliktu, jiné projevy posvátna aj.

Při slovním kontaktu s respondenty jsem požívala zpočátku neformální rozhovor, ve většině případů přešel v narativní. Ten byl postupně doplňován otázkami, kterými jsem se

dotazovala na určité informace. V mnohých situacích jsem sama nevěděla, kterým směrem se bude rozhovor ubírat, bylo proto třeba pružně reagovat a nedodržovat se určitého schématu – jednalo se tedy i o rozhovory explorační¹¹⁷.

Většina rozhovorů byla nahrávána na diktafon, u některých doplňujících rozhovorů jsem si pouze v průběhu dělala písemné poznámky na papír. Dorozumivacím jazykem byla ukrajinština.

3.5 Techniky zpracování dat, analýza materiálu

Uchování dat bude provedeno určitými druhy transkripce, a to: doslovnou transkripcí ty rozhovory, jež byly provedeny s dotyčným respondentem pouze jednou, a zároveň se jedná o rozhovory, jež byly zdrojem výjimečných dat. Shrnující protokol jsem použila hlavně u rozhovorů s klíčovým informátorem, protože tyto rozhovory většinou sloužily k orientaci a byly spíše navádějící, či doplňující. Selektivní protokol byl určen především pro opakované rozhovory s týmiž respondenty, při kterých šlo pouze o doplnění informací k určitému problému. Jelikož nám půjde o zpracování velkého množství dat, která nám zachovají bohatost, bude vytvořen celkový popis sledované skupiny. Jednotlivá témata budou podána narativní strukturou.

3.6 Hodnocení kvality výzkumu

Pro zjištění validity tohoto výzkumu použijeme kritéria podle Lincolnové a Guby¹¹⁸. Důvěryhodnost této práce byla dosažena několika body. V první řadě to byly konzultace s odborníky, jež se týkaly především vymezení výzkumné otázky a účelu. Na Zakarpatí to byl děkan fakulty mezinárodních vztahů, jenž se blíže zajímá o vlivu církve na mladistvé ve vzdělávacím a edukačním procesu. V ČR jsem toto téma konzultovala s odborníci na dějiny východoslovanských zemí, docentkou filozofické fakulty. Dalším kritériem bylo dostatečné trvání studie, jejíž délka nebyla určena pouze přímým pobytem v Kobylecké Poljaně, ale také častými návštěvami jiných vesnic na Zakarpatí v průběhu dvou let, kdy jsem získala hrubý vzorec života lidí v zakarpatských vesnicích.

Hodnověrnosti bylo dosaženo především triangulací – k evidenci teorie jsem použila více zdrojů informací, více metod sběrů dat a dotazování byli různí respondenti- snažila jsem se do výzkumu zahrnout i jedince, jež nepatří do vybraného vzorku respondentů, ale poskytují své názory na ně a popisují vztah k nim – velkou roli sehráli katoličtí Maďaři. Dále jsem do

¹¹⁷ „Explorace stojí v opozici proti zavedenému schématu, kdy se vyžaduje, aby výzkumník měl jasně definovaný a strukturovaný problém... neznámá to ale, že neexistuje žádný cíl, spíše je cíl v tomto momentě široce definován.“ HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. 2. Praha: Portál, 2008. s. 84.

¹¹⁸ HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. 2. Praha: Portál, 2008. s. 340.

kontextu zasadila i pár výpovědi ze sousední vesnice – řeckokatolíky a pravoslavné moskevského patriarchátu.

Potvrditelnost (objektivita) vyžaduje dostatečný počet získaných informací, proto jsem se snažila zkoumat nábožensko-společenské vztahy ve všech oblastech každodenního života. Také poznámky ze zúčastněného pozorování, kdy jsem zachytila běžné chování obyvatel bez vlastní intervence, potvrzují objektivitu získaných dat.

4. Výsledky

4.1 Kobylecká Poljana – obecná charakteristika

O založení této vesnice v podhůří Karpat neexistují přesné informace. Počátek historie je proto datován od postavení pravoslavného kostela v roce 1512. Toto zjištění nás však odkazuje k starším dobám, o kterých nejsou písemné doklady. Kobylecká Poljana má kolem 3500 obyvatel, kteří se hlásí k sedmi různým konfesím, přičemž náleží i k různým etnikům: 74,5% obyvatel jsou Ukrajinci, 25% Maďaři a 0,5% Rumunů. V následujících podkapitolách znázorníme stručnou historii všech církví v Kobylecké Poljaně (dále se budeme zabývat jen vymezením vztahů mezi pravoslavnou církví moskevského a kyjevského patriarchátu a řeckokatolictví) – i této zastrčené vesničky se týkaly všechny náboženské změny, které provázely dějiny Uher, Československa, SSSR a svobodné Ukrajiny. Tyto dějinné události se významně promítají do současných vztahů mezi konfesemi.

4.1.1 Historie církví v Kobylecké Poljaně

Dialog pravoslavných a uniatů

Na počátku všeho stála pravoslavná církev, která se sem dostala jako odkaz Kyjevské Rusi. Potvrzuje se tak fakt, že na Zakarpatí proudili misionáři z Kyjeva i přes polskou Halič. Výsledkem misí bylo vysvěcení pravoslavného kostela roku 1512. Důsledky Užhorodské unie, která je zde spojována hlavně s maďarizací, na sebe nenechaly dlouho čekat, a tento kostel připadl uniatům. Jak říká manželka kněze moskevského patriarchátu /pí Ma/: „Byl to starý kostel, který potom zabrali Maďaři. Všechny kostely byly zabrány a patřily papeži.“ Pravoslavná církev tedy byla zatlačena do pozadí, ne však zcela – zůstalo pár míst pravoslavných, ale pravoslavní byli v menšině.

Sporným bodem je období Československa a renesance pravoslaví. Většina výpovědí se shodla v tom, že lidé i nadále zůstávali u řeckokatolictví: „Ten řeckokatolický kostel zabrali pravoslavní během SSSR,“, říká řeckokatolická kostelnice /pí A./, místní starosta /p.

S./ zase tvrdí, že: „Když k nám do vesnice přišla 17. listopadu 1944 sovětská vojska, zabrali kostel pravoslavní.“ Řeckokatolický kněz /p. K./ tvrdí: „Do roku 1945 tu byli všichni řeckokatolíci. Prostě přišli Rusáci a bylo po všem. Paní Ma. je však opačného názoru: „Za Československa tady opravdu nebyli. Řeckokatolíci tu byli v době, kdy jsme byli podřízeni Maďarům.“ V této výpovědi vidíme i historickou vinu Maďarska na Zakarpatí, kdy uniatskou církev místní pravoslavní moskevského patriarchátu považují za projev násilné maďarizace. Pravděpodobnější realita je však ve shodě prvních výpovědí, tento fakt můžeme doplnit i demografickými údaji z té doby: „332 458 věřících se hlásilo k řeckokatolické církvi, 60 997 k pravoslaví (...) přičemž počet řeckokatolických věřících se snížil o 58 477 osob, které přestoupily k pravoslaví.“¹¹⁹ I situace ze sousední Kosivské Poljany tomu tak nasvědčuje: „Za Československa byla většina lidí u uniatské církve, náš kostel byl vysvěcen v roce 1939 a 75% nákladů nám dala tehdejší československá vláda. Po válce jej ale zabrali pravoslavní,“ /místní pamětníci/.

Po oficiálním zákazu řeckokatolictví na Zakarpatí roku 1947 se uniaté rozdělují na dvě skupiny – dle výpovědí se větší část přidala k stávající malé skupině pravoslavných a jen malá část chodila do Velkého Byčkova, kde po celou dobu existovala nelegální skupina řeckokatolíků, kteří se modlili v různých domech. „Všechna setkání probíhala kolem 11 večer, nebo i později někdy nad ránem. Hořela jen malá svíčka, aby kněz viděl na Bibli, jinak nic.“ /pamětníci ze sousední Kosivské Poljany/. Zajímavým jevem je také přístup komunistické vlády k národnostem – největší represe byly u Ukrajinců. Jiné národnosti, jako například Rumuni či Maďaři, měly určitou volnost: „Náš řeckokatolický kněz byl Rumun, dobře uměl ukrajinsky, ale proto, že byl Rumun, nemusel jít na Sibiř.“ /bratři Sp a B/ Setkala jsem se i s tím, že řeckokatolické maďarské kostely nebyly za SSSR uzavřeny. Majitel místní restaurace /p. F./ vyprávěl, jak měl dokonce svatbu v řeckokatolickém kostele ve Vinogradovu (asi 100 km vzdálené město od Kobylecké Poljany). Tvrdil, že řeckokatolických Maďarů se zákaz netýkal. Nutno zmínit fakt, že tzv. „inteligence“, což byli ve většině případů pracovníci ve školství, se církevních událostí neúčastnila: „Já jsem do kostela nemohla chodit, byla jsem učitelka, tak to nešlo. Světít velikonočního beránka chodil s dětmi manžel, pracoval ve fabrice, tak mohl.“ /pí Ma/. I dnešní řeckokatolický kněz, jenž zastával funkci ředitele školy: „Já jsem své děti křtil a v Ivanofrankivské oblasti (od Vinogradova asi 200 km). A to při zavřených dveřích, aby to nikdo neviděl. Jinak by mě propustili z práce.“

¹¹⁹ Ze sčítání lidu roku 1921, viz v ŠVORC, P.: *Zakletá zem – Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Lidové noviny, Praha 2007. s. 125.

Po zrušení zákazu řeckokatolické církve v devadesátých letech se plně projevilo rčení, že „zvyk je železná košile“. Lidé, kteří ve čtyřicátých letech přešli k pravoslaví, protože neměli na výběr a nechtěli za dob SSSR riskovat, většinou nevyužili možnosti se ke své původní církvi vrátit. Také musíme vzít na vědomí, že po půlstoletí velká část obyvatel Kobylecké Poljany, pamatující časy svobody, již nežila. Kněz K. říká: „*Náboženství, to je zvyk lidí. Když se bavím s lidmi, vidím, že si prostě zvykli. To víte, čtyřicet let za SSSR.*“ Přesto se našla skupina lidí (především se jednalo o ty, co se uniatství nevzdali během SSSR a chodili do Velkého Byčkova), která chtěla ve vesnici obnovit společenství řeckých katolíků. Pí A. vzpomíná: „*Když chtěli po rozpadu SSSR řeckokatolíci sloužit mše v kostele, šli za pravoslavnými, kteří od konce války působili v znovu nabytém kostele, oni je ale nepustili. A tak přišli do našeho maďarského a osm let se s námi střídali. Na podzim 2010 vysvětili nový kostel – přijelo strašně moc lidí, ale většina ne z Kobylecké Poljany.*“

V roce 2007 zde bývalý kněz moskevského patriarchátu /p. G./ a místní rodák zakládá pravoslaví kyjevského patriarchátu. Jeho motivace k tomuto kroku nejsou zcela jasné. Samotná jeho výpověď zřejmě zamlžuje pravý důvod. Na otázku, proč přešel ke kyjevskému patriarchátu, odpovídá takto: „*Protože tam je mnoho nepravdy. Hodně lidí učili to, co není třeba.*“ Většina místních obyvatel o něm nemá moc valné smýšlení, a to bez závislosti na tom, k jaké církvi se sami hlásí (vyjímaje příznivce kyjevského patriarchátu, mezi které patří ze zdejších obyvatel především jeho širší rodina, další část zástupců této církve je dojíždějící). Na mnoho lidí jeho počín působí jako byznys¹²⁰. Tento patriarchát tedy existuje v Kobylecké Poljaně čtyři roky a je „trnem v oku“ většině místních obyvatel.

Maďarští římskokatolíci

Maďarské osídlení, které je hojné v blízkém potisi, není v této lokalitě úplně běžné. Například v sousední Kosivské Poljaně, která polohou i velikostí odpovídá Kobylecké Poljaně, nejsou Maďaři žádní. V Kobylecké Poljaně dnes žije bezmála tisíc Maďarů, kteří se zde usadili pravděpodobně z důvodů dobré pracovní příležitosti. Marie Terezie zde totiž nechala zbudovat manufakturu na zpracování železné rudy, která se zde v minulosti těžila. Továrna byla v provozu až do druhé poloviny 90. let. To, že sem Maďaři přišli za prací, dosvědčují shodné výpovědi. V Kosivské Poljaně místní na otázku, proč tam nejsou žádní Maďaři, odpověděli takto: „*V Kobylecké Poljaně byla fabrika, všichni tam šli za prací.*“ I kobylecký starosta potvrzuje, že „*sem Maďaři přijížděli, protože zde byla práce.*“

¹²⁰ Více v kapitole 4.3.3

O tom, že se zde Maďaři objevují až v průběhu 18. století svědčí i katolický kostel z roku 1825. Kdyby zde byli déle, není důvod, proč by kostel nebyl zbudován dřív. Kostelnice tohoto kostela, pí AB., říká: „*Před tím se katolíci modlili doma, kostel byl vysvěcen až v roce 1825.*“ Dodnes je zde římské katolictví spojováno jen s Maďary, kteří zde tvoří významnou minoritu. Například o katolickém kostele se mluví jako o „*maďarském kostele*“. Mše jsou v maďarštině, i když sem chodí i lidé, co maďarsky neumí, což je většinou případ smíšených manželství.

Jiné církve

V Kobylecké Poljaně žila početná menšina lidí židovského vyznání. Bylo pro ně typické osídlení centrální ulice – jednalo se o vážené občany a schopné obchodníky, vlastnili obchod i hospodu. Nejstarší člen Kobylecké Poljany, jemuž je 99 let, vzpomíná: „*Centrální ulice byla plná Židů, měli domy hlavně zde, ne na okraji. Tento dům, ve kterém žiji, také patřil Židům.*“ Po válce se vrátilo pouze 5 rodin. Poslední Žid zemřel v Kobylecké Poljaně na počátku 80. let. Odkazem zůstává židovský hřbitov, jenž je ve vlastnictví místní paní a je funguje jako součást zahrady.

Na počátku 20. století začaly proudit do Kobylecké Poljany jiné církevní směry, které se důrazem na učení o Bibli staly kontrastem k autoritě kněze. Myšlenky křesťanského reformačního společenství baptistů sem přinesl strýc místního pamětníka: „*Můj strýc přišel v roce 1917 z ruských legií a přinesl s sebou tuto víru.*“ Adventisté zde vznikli díky střetu názorů muže s knězem. Jeho vnučka vzpomíná: „*Během půstu šel děda za knězem a on jedl maso a vajíčka. To se nesmí! Měl s ním konflikt – ptal se jej, proč nás učí jedno a dělá druhé. A tak začal sám číst Bibli a přemýšlet. A když byl v Maďarsku pracovat, seznámil se tam s adventisty a tuto víru sem přinesl.*“ První jehovisté se zde objevili při návratu místních obyvatel z legií. Pan J. říká, že za první světové války museli nastoupit všichni muži od 18 do 55 let: „*Hodně zdejších lidí šlo i na západ, a tam byli lidé více civilizovaní a znali Bibli. A tak se naši lidé seznámili s novým učením a přinesli jej sem.*“

4.1.2 Zastoupení lidí u jednotlivých církví.

Nejpočetnější skupinou jsou pravoslavní moskevského patriarchátu, kterých je něco přes 1700. Na druhém místě je skupina římských katolíků – sem patří převážně Maďaři, ale také smíšená maďarsko-ukrajinská manželství, takže kolem 1200 lidí. Kyjevský patriarchát je velmi oblíbený, avšak více těmi dojíždějícími než místními obyvateli. Počet věřících lze odhadnout na zhruba 250. Na místě čtvrtém je nevelká skupina řeckých katolíků, těch je

kolem 70. Adventisté, baptisté a svědci Jehovovi, souhrnně místními nazýváni jako sekty, mají po padesáti členech. Za svého člena totiž považují pokřtěné jedince, kterými se stávají až v dospělosti, kdy „*mohou vyznat své hříchy před svým společenstvím.*“

4.2 Vzájemné vztahy kněží různých církví – církev ve službách politiky

Jak již z historického vývoje vyplývá, řeckokatolictví a pravoslaví KP má společnou jednu věc – odmítání ruské velmocenské politiky, která je velmi citelná i v dnešním politickém dění Ukrajiny. Tuto situaci potvrzují i podobné výpovědi kněží těchto dvou církví. V opozici proti nim stojí pravoslaví MP, které se přímo vztahuje k Moskvě. Církev na Ukrajině tedy nejsou pouze otázkou víry, jak by to z věroučného hlediska mělo být, ale také zde velkou roli hraje politika. Postoje kněží v Kobylecké Poljaně tento vztah potvrzují. O moc zde soupeří dvě strany, i výpovědi občanů se většinou shodují v tomto: „*Konflikty jsou jen mezi kněžími, je to mocenský boj o vliv v Kobylecké Poljaně.*“ Kněží KP a řeckokatolického vyznání kladou velký důraz na vznik svobodné Ukrajiny: „*Když se stala Ukrajina nezávislou, měla by mít i svého patriarchu, stejně jako má svého prezidenta.*“ /p. I. / Politické smýšlení berou jako poslání, a povinnost, kterou jim ukládá samo Písmo svaté: „*Co je o státu napsáno v Bibli? Jestliže nemiluješ svůj stát, nemáš rád svůj národ.*“ /p. I./ Ne tedy jeden Bůh, jedna církev a víra ve jménu ekumenického hnutí, které se v otázkách víry nejvíce blíží určitému ideálu, ale národní smýšlení a patriotismus je hnacím motorem pro církevní život.

4.2.1 Příslušnost k církvi jako projev proukrajinské politiky

Pravoslaví KP a uniatská církev mají společných hned několik prvků, v současnosti tyto dvě církve zaujímají roli představitele „ukrajinského národního buditele“. Tato situace je dána předchozími událostmi během trvání Sovětského svazu – uniaté byli zakázáni a moskevský patriarchát se stal pravou rukou NKVD. Události počátku devadesátých let spojené s národním uvědoměním mají úzkou souvislost s těmito dvěma církvemi. Můžeme tedy hovořit o jakémisi vzájemném dialogu a toleranci těchto dvou církví v dnešní Kobylecké Poljaně.

Odmítání Ruska

Společným cílem pravoslaví KP a uniatské církve je vymezení se vůči Rusku a to na rovině jazykové, kulturní a společenské. Uniaté i pravoslavní KP překládají modlitební knížky z ruštiny do ukrajinštiny a zdůrazňují významné historické mezníky, které souvisely výhradně s dějinami Ukrajiny, zatímco MP zůstává u církevní slovanštiny a toto jednání kritizuje. Kněz p. K říká: „*My jsme velmi bojovali za to, aby byla svobodná Ukrajina – tady na západě. Kdo*

tenkrát mohl prosazovat naši národnost? Řeckokatolíci, protože pravoslavní všichni přešli na ruský jazyk. V Kyjevo-pečerské lávře, kde mají svůj seminář, bylo všechno v ruštině.“ Odmítání všeho ruského také dalo impulz ke vzniku vlastní ukrajinské pravoslavné církve. Řeckokatolický kněz p. K podotýká: „Já bych například chtěl, aby byl kyjevský patriarchát, aby byl vlastní – ukrajinský patriarchát. Oni /členové MP/ si nechtějí vzít knihu a přečíst si, že Ukrajina byla pokřtěna Vladimírem Velikým v roce 882, a to byla Kyjevská Rus, ne Moskva.“ I řeckokatolický kněz tedy uznává pravoslavní kyjevského patriarchátu a bere jej jako přirozený historický vývoj. Mluví také o tom, že nevidí důvod, aby Moskva zasahovala do dění na Ukrajině. „Vezměte si příklad z Rusů, copak oni umí ukrajinsky?“ /p. K/ I samotné zaběhlé pojmenování pro KP jako ukrajinskou církev a MP jako ruskou církev nám ukazuje přímé vymezení se vůči Rusku.

Tradice sv. Ondřeje

Historie církve na území dnešní Ukrajiny je především KP odvozováno od misí sv. Ondřeje. Tento apoštol se tak stává hlavním prvkem, díky kterému si může ukrajinská církev dokázat starší historii než církev ruská (MP). „Po apoštolském věku na Kyjevskou Rus přišel bratr sv. Petra – sv. Ondřej. A to byla Kyjevská Rus, ne Moskevská. /p. I / „Kyjevský patriarchát je apoštolský a jediný správný, protože navazuje na misie sv. Ondřeje.“ /p. G/ Pomineme-li nepřesné pojmenování oblasti dnešní Ukrajiny jako Kyjevská Rus¹²¹, která vzniká mnohem později, vidíme v tomto výroku tradici sv. Ondřeje, od kterého Ukrajina odvíjí své výsadní křesťanské postavení: „Na Ukrajinu přišel sv. Ondřej a řekl: „Zde bude křesťanská církev, tenkrát Rusko nebylo! Tenkrát byla Kyjevská Rus! Ukrajina založila vlastní církev, protože z Ukrajiny přišlo pravoslavní, ne z Ruska.“ /p. I/ I když vidíme, že církevní historie Ukrajiny je vcelku pádným argumentem k původnosti křesťanství na Rusi, a že pravoslavná Moskva byla vlastně „dítětem“ pravoslavného Kyjeva, je tradice sv. Ondřeje zpochybňována a neměla by být brána jako nějaký argument. Kult sv. Ondřeje je považován spíše za produkt pozdější doby, hlavně po úpadku Kyjeva – při mocenském vzrůstu Moskvy. I. Fedoriv píše: „Aby náš národ nebyl v očích jiných národů něčím menším, bylo potřeba mít za prvního posla Slova Božího také apoštola (...)“¹²²

¹²¹ Se sv. Ondřejem je spojena spíše legenda, že se působil na „Kyjevských horách“.

¹²² ФЕДОРІВ , Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. s. 14.

Církev jako možnost seberealizace

Specifické postavení KP v Kobylecké Poljaně, od něhož se odvíjí vztah občanů k této církvi, je dáno vlastními zájmy kněží. Oba totiž působili u MP. Starší z nich, p. I., dlouhé roky pokračoval v tradici svého otce a zastával funkci djaka (kantora) v místním pravoslavném kostele MP. Jeho syn (p. G) pak byl 14 let popem MP a působil na mnoha místech po celé Ukrajině. Třeba podotknout, že ani jeden si neprošel kněžským seminářem. Údajně znali dobře modlitby – starší jako djak a jeho syn se učil od něj. Zkoušky složili externě. Vidíme zde tedy reálný případ z dnešní doby, kdy u pravoslavných není vyžadováno církevní vzdělání tak, jak jsme zvyklí u katolíků. Budoucí kněží prochází pouze kurzy pro přípravu duchovních. Píše o tom Ivan Fedoriv, Walerian Bugel, ale také Peter Švorc: „Kurzy pro přípravu duchovních byly z důvodu časové tísně poměrně krátké a nemohly plně nahradit regulérní přípravu (...) Do těchto kurzů se nejčastěji hlásili učitelé, neúspěšní středoškoláci, ba i prostí kostelní zpěváci,¹²³ což je právě případ p. I. P. G dokončil pouze základní školu, o jeho studijních výsledcích referovala místní bývalá učitelka, p. A.: „*Základní školou prošel tak tak, já jsem jej neučila, ale moje kolegyně ano. Však uvidíš, sám ti nic nepoví a bude tě odkazovat na knížky.*“ Kněz G. nejen že mi konkrétní informace nepodal, ale ani na knihy mě neodkázal, nejčastěji jsem od něj slyšela: „*Přijďte příště, já vám to povím – mám to všechno doma na internetu (...)* Podívejte se, je to na internetu (...).“ Zdržíme-li se jakýchkoliv subjektivních názorů, které vyplývají z těchto výpovědí, můžeme minimálně vidět, s jakou dravostí se rozšiřuje KP. Když nezáleží na tom, jaké vědomosti kněz má, ale jen, aby kněz byl.

„*Založení KP – to je byznys. A to je špatné pro jejich duši. Proč hledat království na zemi? Víš proč? On chce doma byznys – i otec i syn.*“ /Pí Ma/ P. G. poté, co se vrátil z jiných oblastí, kde působil jako kněz MP, se chtěl dělit o jeden kostel se stávajícím knězem MP v Kobylecké Poljaně: „*Dříve působil jako kněz MP v chudých ukrajinských oblastech, tam si nemohl vydělat, a tak přišel sem a chtěl se dělit s naším pravoslavným knězem při sloužení mši. Ten jej odmítl, a tak si založil svůj patriarchát, svůj byznys.*“ /p. F/ Navíc byl p. G. zbaven kanoničnosti: „*Naše církev jej zbavila kanoničnosti, on prošel celou Ukrajinu a všude porušoval disciplínu. Tak byl z naší církve vyhnán.*“ /p. Ma/ Kněz se tedy po třinácti letech kariéry kněze MP bez uplatnění a hledá oblast, kde by se mohl realizovat. Šíření KP a neustálá poptávka po kněžích této víry se stala jeho šancí. Vidíme tedy, že hlavním motivem byla exkomunikace z církve, nikoliv touha pokračovat v tradici Kyjevské Rusi. Stejně příležitosti se chopil jeho otec o tři roky později po tom, co byl zbaven postu pravoslavného

¹²³ ŠVORC, P.: *Zakletá zem – Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Lidové noviny, Praha 2007. s. 137.

djaka MP. Našel místo působnosti ve vedlejší Kosivské Poljaně, zde slouží mše v nedostavěné kapli. V Kosivské Poljaně je MP také striktně proti KP a na dveřích kostela MP visí ohlášení o vykázaní z církve p. G a přísný zákaz navštěvovat jeho mše (viz v dodatcích).

4.2.2 Ruská tradice a status quo ante

Ať už byla církevní historie jakákoliv, moskevský patriarchát těží z historie nedávné. Během trvání Sovětského svazu, kdy byl takřka jedinou církví podporovanou režimem (a naopak), k němu přešla většina občanů Kobylecké Poljany a zůstávají u něj dodnes. Právě tento jev můžeme jako určitý dějinný úsek označit jako „status quo ante“ – MP se snaží uchovat si výsadní postavení nabyté na Zakarpatí v průběhu padesátých až osmdesátých let. Většina si myslí, že jediné MP je tou jedinou správnou církví. Starší dějiny popisující slávu Kyjevské Rusi příliš nepřipouští a sebevědomým způsobem a stylem „my jediná jsme praví“ se vymezují vůči KP a uniatům.

Řeční katolíci jako cizí prvek (maďarizace, pracovní migrace)

Z pohledu MP je uniatská církev něco, co do zdejší vesnice nepatří. I vznik této církve je považován pouze za projev maďarizace, která vyvrcholila na počátku 20. století. Manželka kněze MP dokonce nepřipouští, že by lidé u uniatské církve zůstávali i v době náboženské svobody: „*Za Československa zde uniaté nebyli, byli zde jen v době, kdy jsme byli podřízeni Maďarům.*“ Přítomnost uniatů v Kobylecké Poljaně je spojována pouze s pracovní migrací. Dle výpovědí zde žádní starousedlíci tohoto vyznání nebyli.

Uniatská církev je zde jakousi „naplaveninou“, která by neměla mít výsadní postavení: „*Tady žádní původní řeckokatolíci nejsou, jen ti, co přišli za prací*¹²⁴ (...) *Když se otevřel nový pravoslavný kostel v roce 1995, chodili do něj všichni. No ale byli takoví, jako pí AB (jméno dotyčné zmíní velmi pohrdavým tónem) a jiní, co chodili do Byčkova. Tak sami dali iniciativu ke zbudování vlastního kostela.*“ Paní Ma tedy neví o osmileté spolupráci uniatů a Maďarů, kdy sloužili mše v římskokatolickém kostele. Řeckokatolický kostel byl vysvěcen v roce 2009 a stojí na hlavní křižovatce hned naproti pravoslavného MP. „*My jsme neměli nikdy nic proti, že si tu postavili kostel. Jen se nám nelíbí jejich chování – tahají lidi za rukáv a říkají – pojd' k nám, pojd' k nám! A to nás štve, proč to dělají pravoslavným lidem? To se nehodí! Snaží se o rozkol mezi lidmi!*“ Kategorizace „naši lidé“ a „ti druzí“ vystihuje právě vymezení MP vůči uniatům a KP.

¹²⁴ Tímto chce pí Ma naznačit, že po rozpadu Rakouska – Uherska přešli všichni řeckokatolíci na pravoslaví. Což je, jak jsem naznačila již výše, sporné.

Kontroverze jediného kanonizovaného patriarchátu na Ukrajině

Hlavním „trnem v oku“ MP je KP. Až nepřátelský vztah k uniatům se zmírnil po tom, co zde v roce 2007 vznikl KP: „*Kněz MP teď říká: Ty (uniaty) tolerujte, ti jsou ještě dobří. Ale ti od p.G., to je zlo!*“ /p.K/ Jak již bylo výše zmíněno, MP považuje vznik KP za politický tah: „*Kyjevský patriarcha není kanonizován, protože začal existovat až se vznikem Ukrajiny, a to je politika!*“ /pí. Ma/ Zatímco jiné církve berou KP z hlediska obnovené tradice křesťanství Kyjevské Rusi po pádu komunismu, zatímco MP je spojován s režimem a rusifikací v době SSSR: „*Přišli Rusáci a bylo po všem – nastolili svoji vlastní církev a jazyk.*“ /p. K/ KP je pro pravoslavné MP nečistý, protože je nekanonizovaný a to z toho důvodu, že vznikl, dle jejich verze, jen jako politický tah. Na Ukrajině jsem se však setkala i se vstřícným postojem kněze MP ke KP, říkal, že by i nechal sloužit kněze KP mši. Paní Ma je zásadně proti a trvá na tom, že kněz lhal: „*To se nesmí! KP není kanonizován, ten kostel by tím byl znesvěcen!*“

Posvátné a profánní

V tomto ohledu můžeme z hlediska majority zařadit MP do kategorie posvátné a KP do profánní.¹²⁵ Když se však kriticky podíváme na historii, vidíme, že ve službách politiky byl MP po většinu své doby, vyjímaje ryze světské směřování Petra Velikého. Výsadní postavení ruské církve není dáno jak jinak než silným politickým vlivem Ruska.

Kontroverzní postavení MP potvrzuje i výrok pí Ma: „*Je konstantinopolský /vselenský/ patriarcha a moskevský patriarcha. Tady na Ukrajině je náš metropolita, který je podřízen přímo moskevskému patriarchovi. Moskevský se podřizuje vselenskému. Patriarcha má být jeden, nemůže být v každém státě!*“ /pí Ma/ Je zajímavé, že zdůrazňuje jednoho patriarchu, avšak patriarcha v Moskvě byl původně také pouhým metropolitou a konstantinopolský patriarcha jej jmenoval až po pádu Konstantinopole, kdy vlastně neměl na výběr – Moskva se stala Třetím Římem. Tradice Kyjevské Rusi, kde byl jmenován vůbec první metropolita východních Slovanů, není MP vůbec zohledněna. Historie v pojetí MP je zkreslená.

Objektivní stanovisko ke dvěma patriarchátům existujícím na Ukrajině zaujmout nelze. Když se však soustředíme na situaci v Kobylecké Poljaně a vidíme okolnosti, které zde stály za vznikem KP, můžeme říci, že je kategorie profánní pro KP na místě – většina

¹²⁵ Vymezení pojmů v MURPHY, Robert F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Slon, Praha 2004., s. 173.

respondentů v souvislosti s ním zmiňuje slova jako „byznys, politika, zrada, peníze“. V dalších kapitolách se k tomuto problému ještě vrátíme.

4.3 Postoje lidí k pluralitě církevního vyznání

Obyvatelé Kobylecké Poljany si více či méně uvědomují různost zdejšího náboženského vyznání a s touto situací se vyrovnávají po svém nedbajíc mezikonfesního napětí mezi kněžími. Výroky jako: „každý chválí svoji víru“, „mluví jen pro své dobro“ se totiž vztahují jen ke kněžím. Mezisousedské vztahy jsou upevnovány vzájemnou pomocí. „*Odedávna si lidé na vesnici pomáhali, život je zde těžší než ve městech a spory by k ničemu nevedly.*“ /pí A./ Mnohost vyznání je brána jako výsledek různých interpretací Bible a lidé k tomu tak i přistupují. „*Bible je jen jedna, ale každý si ji jinak vykládá, proto je tolik církví.*“ /pí JM./ Většina se shodla na tom, že Bůh je jeden a není jen jedna správná církev: „*Sama nevím, která církev je správná. Ale Bůh je jeden a k němu se budu vždy modlit.*“ /pí J./ Sňatky lidí různého vyznání, společné slavení církevních svátků, jednotná víra v zázraky a moc Boží v této vesnici je důkazem dobrých občanských vztahů. I přes to se však najdou situace, kdy jsou členové i kněží jiných církví kritizováni. Tento jev je však jakoby „pod pokličkou“ a potřebuje hlubší vhled do života občanů Kobylecké Poljany.

4.3.1 Respektování jiných církví

Ústřední myšlenku většiny respondentů můžeme vyjádřit takto: „*Člověk jako člověk, každý má svoji víru. Do kostela se chodí za Bohem, ne za knězem.*“ /pí JM./ Lidé proto respektují jiné církve, pokud se jedná v daném případě o rodinnou tradici, a to i v případě nově vzniklých náboženství: „*Tamto je velmi dobrá rodina. Oni jsou adventisté od začátku a nepřecházejí jako druzí.*“ /pí A./ Ze stejné pozice je proto kritizován postoj kněze MP, jenž jinou církev neuznává (s výjimkou katolických Maďarů, kteří, jak jsem již výše zmínila, tvoří samostatnou skupinu): „*Kněz nemá kritizovat jiné církve, měl by zastupovat svoji a být tolerantní k ostatním.*“ /pí A./ Neutrální postoj se snažila zaujmout i manželka kněze MP, avšak její výpovědi o jiných církvích tomuto názoru příliš neodpovídaly.

Od vyhraněného postoje „to je církev jiná, nemám s ní nic společného, ale také nic proti“ se dostáváme k situacím, kdy dvě strany přistoupí ke kompromisu, nebo se strana jedna podvolí té druhé. Následující podkapitoly by mohly nést souhrnný název „kompromis jako jednota v mnohosti“.

Mezikonfesní sňatky

Pravoslavný Ukrajinec si bere katolickou Maďarku. Jeden z mnoha případů, které se dějí, a to bez jakýchkoliv pravidel. Kdyby si snad někdo myslel, že se žena vždy ve víře podřídí svému muži, je na omylu. I samotný svatební obřad v kostele může být syntézou tradic dvou různých církví. Obřad probíhá v maďarském katolickém kostele, kněz mluví maďarsky a jeho pomocník tlumočí ženichovi do ukrajinštiny. Prstýnky si potom vymění dle pravoslavné tradice na pravou ruku, která symbolizuje boží království a zároveň léčivou sílu /podle pí Ma/. Právě tato svatba však způsobila rozruch u kněze MP, neboť matka ženicha dělá djaka v kostele MP. Rozhořčení také vyjádřila manželka kněze: „*Nevěsta nedopustila, aby byla svatba u nás. A v Bibli se píše, že žena má poslouchat svého muže. Ona poručuje písmo, on je před Bohem ten správný.*“ /pí Ma/ Církevní tradice však mají v dnešní době žádný nebo minimální vliv.

„*Vztahy jsou zde normální – Maďaři si berou Ukrajinky a naopak.*“ /p. S./ To, kdo se komu podřídí, záleží čistě na domluvě partnerů. Majitel místní restaurace uvádí svůj důvod k tomu, že přešel na víru své manželky. „*Byl jsem pravoslavný, ale pracovní pozice během SSSR mi nedovolila se k církvi hlásit. Moje žena, Maďarka řecká katolička, do kostela chodila – Maďaři nebyli tak pod dohledem, jako Ukrajinci. Proto byla svatba v řeckokatolickém kostele a i děti jsme v něm křtili. To bylo v roce 1985 a bydleli jsme ještě ve Vinohradov.*“ /p. F./ I ženy přecházejí na víru svého manžela. Pravoslavná Ukrajinka, pí J., si vzala katolického Maďara a chodí spolu každou neděli na mši. I jejich dítě je pokřtěné v katolickém kostele. Pí J. si však nechala prsten na pravé ruce jako vzpomínku na svůj pravoslavný původ. Hlavní je mír v rodině, jak říká další kněz: „*Klidně ať mají svatbu v jiném kostele, jen aby se shodli!*“ /p. I./

Mozaika církevních představ

Najdou se lidé, kteří ke svému vyznání přebírají prvky jiných církví. Jejich vlastní konfese potom tvoří osobitou „mozaiku“ hodnot. Nejcitelněji se to projevuje při slavení církevních svátků. Pravoslavných svátků je více a navíc jsou posunuty o 13 dní dopředu podle juliánského kalendáře (stejně tak u řeckých katolíků). Tak například katolíci slaví den narození panny Marie 14. září i 27. září podle pravoslavných, zároveň ctí i ryze pravoslavný svátek úmrtí Jana Křtitele 11. září. „*I Vánoce slavíme oboje!*“ /na tomto se shodli všichni/. Místní vazby jsou tak provázané, že by slavení „bez souseda, i když je jiného vyznání“ nemělo význam.

Pravoslavné modlitby i po 45 letech doceňuje pí A., která byla vychována v tradiční starověrné rodině v Mordovii. Dnes je sice katolického vyznání po svém manželovi, ale udržuje kontakt s pravoslavnými tradicemi. *„Když zemřel manžel nebo otec, udělali jsme pohřební večeri. Pozvali jsme pravoslavného kněze MP spolu s ženami, které se modlily 1,5 hodiny. Katolíci se modlí jen 45 minut.“*

4.3.2 Náboženská mystika

Víra v zázraky

Společným bodem křesťanských církví v Kobylecké Poljaně je víra v zázraky. Lidé uctívají posvátná místa, kde se stalo něco, co spojuje s Božím znamením. Jedno z takových míst je i zde. „Srpnový zázrak“ se udál během srpnové bouřky v roce 2011 nad vesnicí u hranice lesa. *„Seděla jsem doma, bylo pozdní odpoledne a najednou taková rána, že se země otrásla. I pomyslela jsem si – to je nějaké boží znamení.“* /pí A/ Do starého buku udeřil blesk a na kmenu vyryl obrazec, který lidem připomíná tvář Krista z profilu. Někdo prý však obrazec seškrabal, ale on se jako zázrakem po několika dnech znovu objevil. *„Je to hřích, jak někdo může ničit boží znamení? Ale Boží síla je nezničitelná, obraz se vyjevuje znovu a je čím dál jasnější.“* /pí J./ U stromu stojí pravoslavný kříž, chodí však k němu všichni lidé a zapalují svíčky v dny významných církevních svátků.

Další posvátné místo je v několik kilometrů vzdálené vesnici. Lidé z Kobylecké Poljany tam jezdí kvůli posvátnému léčivému oleji, který kape z dřevěného kříže. *„Ten olej má léčivou moc, ale kříž musí být jedině v tom domě na místě, kde jej poprvé přibili.“* /pí A/ *„Zázrak se stal po tom, co si protestanti uvědomili, že ke svému životu potřebují křest, a tak se nechali pokřtít a u sebe doma na počest křtu pověsili kříž.“* /pí N./ *„Ti lidé byli napřed u reformátorské církve, potom si prošli sektami, ale až u křesťanské církve našli tu správnou cestu, po které se vydat.“* /pí MA/

Zázraky mohou dělat i zvířata: *„Dcera byla velmi nemocná, už jsme mysleli, že ji ztratíme. Jednoho dne seděla naše kočka u ikon a tak měla sepjaty přední tlapy – modlila se k panně Marii, aby se dcera uzdravila. No a ještě ten večer se začal její stav lepší.“* /pí N./

Léčitelství a vymítání d'ábla

Tyto dva jevy jsou v Kobylecké Poljaně úzce spojeny s pravoslávím KP. Z místních navštěvují kněze pouze samotní přívrženci KP. I přesto však tyto úkony částečně zaměstnávají všechny občany – většina se hlasitě vyjadřuje proti. Na druhé straně však stojí

celá řada přívrženců, kteří přijíždí z jiných vesnic. Jsou různých národností a vyznání. Berou to tak, že byli oba kněží kyjevského patriarchátu – p. I. a p. G. obdařeni Božím darem, který má sloužit všem. Dostáváme se tak k další kontroverzi – stojí za tím vším opravdu Boží moc? Obřady se konají vždy v pátek (při výjimečných situacích v úterý) v novém kostele MP na okraji vesnice. Samotné místo působí zvláštním dojmem, který je umocněn dobou, kdy se obřady konají – je to vždy sedmá hodina večerní. Lidé se nejprve sejdou na půdě kostela, kde pomocí modliteb žádají o boží pomoc. Po těchto modlitbách se hlasitě rozezní zvony, které jsou slyšet po celé vesnici. Odpůrci tohoto počínání si v této chvíli vždy postěžují: „*Zase se koná vymítání, zase se tam všichni sešli.*“ Hlavní část probíhá před oltářem a může se protáhnout na několik hodin. Kostel je ověncen svítícími řetězy, které se používají jako vánoční ozdoby, velmi zvláštním způsobem působí v nočních hodinách – obřady většinou končí až kolem půlnoci.

Detailním popisem vymítání zlých duchů se zde nebudeme zabývat. Pozastavíme se spíše nad tím, kde se bere tolik lidí posedlých d'áblem. Další zářející jev je nulové vzdělání kněží z hlediska exorcismu. „*Máme dar od Boha, to úplně stačí. V Bibli je napsáno, že Bůh dává lidem takové schopnosti.*“ /p. I./ Každý týden přichází kolem pěti lidí, kteří si myslí, že jsou posedlí. V debatě knězi namítnu, že nevím o tom, kdo byl v Česku naposled posedlý d'áblem. „*V Česku je posedlých mnohem více než tady! Tam lidé nevěří a kde není Bůh, tam je d'ábel.*“ /p. I./ Snažím se oponovat Polskem – téměř všichni lidé jsou věřící a o posedlých také žádná známka. „*Víte proč? Kněží nemají sílu dělat exorcistu, tam posedlí jsou, ale neví se o tom.*“ /p. I./ Dle p. G. jsou na Zakarpatí jen oni dva exorcisty. „*A k nám chodí všichni- i Rumuni, Ukrajinci – dokonce ze Slovenska sem přijíždějí lidé.*“ /p. G./ Ne třeba dodat, že jsou obřady dotyčnými velmi dobře zaplacený.

Odpověď na to, kde se bere tolik „nemocných“ lidí, jsem nakonec našla mezi řádky našich rozhovorů. Oba kněží mluví velmi sugestivně a slovo d'ábel často používají v běžném vyjadřování. „*To, že je tolik církví – za to může d'ábel (...)*“, radí-li ženě, co si přišla pro radu: „*Ti lidé dělají špatně, ale nad vámi žádný d'ábel nemá moc, zaženu nad vámi zlé síly (...)*“. I opozici MP si vysvětlují takto „*Před příchodem soudného dne se většina církevních hodnostářů stane zlými, protože d'ábel se bude snažit přetáhnout je na svoji stranu.*“ Těžko říci, kde je hranice mezi sugescí, fyzickou a psychickou nemocí a samotnou posedlostí d'áblem. Tento jev by si rozhodně zasloužil hlubší zkoumání.

Oba kněží se považují i za léčitele běžných chorob. Lidé k nim chodí s bolavými zády, vysokým tlakem nebo „nevysvětlitelnými horečkami“. P. G. se mě sám od sebe pokoušel léčit během našeho rozhovoru za přítomnosti ženy, co se přijela poradit z vedlejší Kosivské

Poljany. Přikládáním rukou na hlavu, hrud' a záda, držením za ruce se snažil zjistit, s čím mám problémy. Když se po deseti minutách mlčení nic nedělo, zoufale zvolal: „*Něco musíte cítit!*“ a žena obdivně pokývala hlavou: „*Vy se léčíte sama – bylinkami?*“ Kněz nakonec léčení ukončil slovy: „*Vy jste ještě mladá...*“. Ráda bych se v tomto místě zdržela jakýchkoliv soudů. V následující kapitole uvedeme tyto dvě „dovednosti“ kněží v konfrontaci s postoji většiny obyvatel Kobylecké Poljany. I přesto zde však máme další případ, kdy se projev Boží vůle stává pojítkem mezi církvemi – služeb kněží využívají vedle křesťanů i svědci Jehovovi, baptisté apod.

4.3.3 Kritický pohled

Z předchozích kapitol je zřejmé, že lidé berou pluralitu církví jako něco samozřejmého a tento jev není důvodem k žádným konfliktům. Konflikt totiž není žádoucí – občané Kobylecké Poljany se snaží spolu vycházet. Z této situace však logicky musí vzejít otázka, jak se staví majorita proti nové vzniklé církvi – kyjevskému patriarchátu, který zde má sotva čtyřletou tradici. Lidé středního věku a starší si prošli několika církevními peripetemi. Mnozí ještě pamatují osudy svých rodičů, kteří byli nuceni přejít během SSSR, pakliže chtěli praktikovat svoji víru, k pravoslavné MP. Většina se snaží o klid a ke změnám se staví s odporem. Církev mají spojenou čistě s Bohem, proto nerozumí nacionálním argumentům KP. Navíc v mnohých lidech stále přežívají diskreditující události Sovětského svazu, kdy se ani knězi nedalo věřit a pravoslavná církev byla pravou rukou NKVD.

Pochybné jednání kněze kyjevského patriarchátu

Hlavní kritika je tedy směřována na p. I., jenž zastává pozici kněze KP. „*S ním přišel rozkol mezi lidmi. Mi do toho nic není, ale rozumní lidé zůstali u MP.*“ /p. Se/ Lidé jsou zkoumaví a každý se dovtípl motivů, které zřejmě vedly p. I. k založení KP. Zpočátku mi respondenti nechtěli říci přímo svůj názor a reagovali slovy jako: „*Jdi za ním sama, však uvidíš, o co mu jde.*“ Postupem času však byli konkrétnější, hlavně po tom, co jsem se vrátila z návštěvy od něj: „*Jezdí za ním jenom bohatší lidé, sama jsi viděla ta auta, co stála u kostela. On si za všechno nechává platit, těch peněz co tam je!*“ /pí N., pí J./ Někdy p. I. vyvolává i ambivalentní reakce: „*To je dobrý kněz – známému shořela střecha a on mu na ni přispěl (...). Ale zase vydělává na lidech, popravdě není moc seriózní – zbudoval kostel, hned vedla kostela má výčep s pivem. Není špatný člověk, akorát se nehodí na kněze.*“ /p. F/ Kněz dokonce kandidoval na starostu při volbách v roce 2010, dělá hudbu doprovodný program na svatbách - starosta mi pouštěl video. „*Není seriózní, jen vydělává peníze.*“ /p. S./

Jsou zpochybňovány i jeho léčitelské schopnosti: „*Když umí léčit, proč neuzdraví svoji sestru?*“ /pí A./ Místní lidé mu zkrátka nevěří: „*Víte, tonoucí se stěbla chytá. Moje známá k němu chodí, říká, že ji léčí nějakým kouzelným kamenem. Ale já tomu nevěřím.*“ /pí JM/ Obavu vyvolává i exorcismus. Podle zdejších za ním přijíždějí jen zfanatizovaní lidé: „*Víte, on umí moc dobře mluvit a ty lidi ovládá, jenomže my tady máme svůj vlastní rozum a vidíme, co to dělá!*“ /pí JM./ Podle většiny není moudré, když vymítá d'ábla bez jakékoliv kvalifikace, zároveň může ohrozit i svoji rodinu: „*Má ženu a 7 dětí, vždyť d'ábel může přejít na něj a potom na ně!*“ /pí N./ Najde se i pochybení, odkud že se vlastně bere jeho povolání: „*Bojím se toho. Ve zjevení sv. Jana se píše- na konci světa bude Satan dělat takové zázraky, které budou totožné s těmi Božími...*“ /pí J./ Názory místních se v drtivé většině shodují. Zajímavé je také to, že věřící kyjevského patriarchátu na jeho obřady mimo mší svatých nechodí, téměř všichni zastánci večerních setkání jsou dojíždějící.

Konverze je špatná

Další prvek, který podtrhává pospolitost a solidárnost občanů, je kritika těch, kteří sami od sebe přešli k jiné církvi. „*Lidé by neměli přebíhat z jedné církve do druhé. Jestliže v minulosti někdo nechodil do kostela a začal chodit až k p. I., no prosím. Ale někdo jen tak přešel – jaký to má smysl?*“ /pí A./ Tento výrok navíc potvrzuje to, že je založení KP bráno jako projev „podnikatelského ducha“ p. I. a nemá s vírou v Boha moc společného. „*Stalo se, že paní, co byla u MP, zemřela a její děti, které konvertovaly ke KP, zorganizovaly pohřeb u KP, to nechápu!*“ /p. S./ Přejít k jiným církvím bez udání důvodu je brán jako zrada a velký hřích. „*Tak, jak se člověk narodil, tak má být – u té církve zůstat. Já bych neodešla od své církve ani kvůli manželovi.*“ /p. N./

Avšak výjimečné situace jsou mezi lidmi uznávány – když má člověk pádnou obhajobu. „*Byla jsem křesťanka, ale můj muž přešel k baptistům – nesouhlasila jsem s tím. Vůbec jsem nechtěla přejít, jenomže co žena potřebuje v rodině více než mír?*“ /pí E./ Pohnutky této ženy jsou proto respektovány, skrz prsty se však ostatní dívají na jejího muže. Další důkaz toho, že je bezdůvodná konverze brána negativně, je případ manželky p. F. Původní řecká katolička po příchodu do Kobylecké Poljany zvolila římsko katolickou církev, neboť pouze ona během SSSR zde existovala vedle pravoslaví. „*Po převratu má žena zůstat u Maďarů – nač by přecházela k řeckokatolíkům? Bůh je jeden a kde člověk jednou je, má i zůstat.*“

Striktní kněz MP

Jak jsme si všimli, místní lidé nejdou slepě za vírou, ale všímají si i osobních kvalit kněží. Nejvíce je kritizován p. I., řadu stížností však najdeme i na kněze MP. Pouze na řeckokatolického kněze jsem neslyšela jediné negativní slovo. Dost možná za to může i to, že je dojíždějící a není tak pod drobnohledem místních.

Zdejší kněz MP je velmi specifická postava. Jako jediný se mnou odmítl komunikovat. Věřící MP jej hájí slovy: „*Náš kněz hodně ví, ale neumí moc mluvit... proto vás asi odmítl.*“ /pí JM/ Respondenti nepatřící k MP však situaci vidí jinak. Kněz není zdejší a ten předchozí byl kvůli němu údajně odvolán. „*Tento kněz je jiný, ten před tím byl hodně otevřený lidem. Něco mu uvnitř chybí. Já bych za ním nikdy nešla.*“ /pí J./ „*Tento pop nemá moc zdejší lidi v lásce.*“ /pí So/ „*To ví každý, že je u nás divný pop. On by měl mít právě zájem si popovídat s člověkem. Jeď do Byčkova, tam je dobrý pop.*“ /p. O./ Nepravoslavní lidé jsou z kostela dokonce vyháněni. „*Pravoslavní si na křtiny přivedli za kmotra baptistu a kněz odmítl dítě pokřtít, museli najít náhradu.*“ /pí J./ Kněz by dle mínění většiny měl dát možnost všem lidem, ale je tomu naopak. „*Víš, já bych do kostela i zašel, ale jak bych tam vkročil, chytli by mě a vynesli ven.*“ /p. Mi/

Nejvíce jsou kritizovány knězovy výhrady, má-li se konat pohřeb nepravoslavného člověka. „*Nechce pohřbívát lidi jiného než pravoslavného vyznání.*“ /pí A./ Tento názor byl poněkud zkreslený, manželka kněze MP uvedla na pravou míru: „*Nikdy bychom nepohřbili nepokřtěného, však katolíci také nepohřbívají.*“ Katolíci ale pohřbívají a jsou tolerantní i k „sektám“: „*Jsou u nás pohřbeni i jehovisté či baptisté – když přijdou prosit jejich příbuzní, kněz je vyslyší.*“ /pí N./ „*Kněz musí pohřbít všechny! Jedinou výjimku tvoří sebevrazi, nebo utopení¹²⁶ lidé.*“ /pí J./ Na závěr všeho pak ale mnozí dodávají již zmíněný fakt – do kostela se chodí za Bohem, ne za knězem.

4.4 Shrnutí výsledků

V Kobylecké Poljaně vedle sebe žije přes 3000 lidí sedmi různých konfesí, přičemž zde nejsou žádné otevřené konflikty. Pro detailní analýzu byly vybrány tři církve – pravoslavi MP a KP a řeckokatolická (uniatská) církev. Dominantní postavení zaujímá MP, který tuto pozici na Zakarpatí nabyl až po zákazu uniátů v roce 1947. Nejmladší církví je zde KP, jenž

¹²⁶ Tato představa souvisí s rusalkami, které tvoří hlavní část ukrajinské mytologie. Mnoho lidí dodnes věří, že utopený člověk se stane rusalkou – muž, žena či dítě, nemůže být tedy pohřben na posvěcené půdě. Více například v ДАВІДЮК, Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. 2. vyd. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005.

prosazuje zájmy ukrajinské kultury a považuje se za pokračovatele původního východního pravoslaví, které má tradici především v Kyjevské Rusi.

Náboženství je úzce spojeno s politickým děním, které je dáno mj. zásadními historickými momenty. Důraz na historii při argumentaci hraje velkou roli při vymezování se vůči ostatním církvím. Každý se odvolává na určitý jev, který mu hraje do karet. U MP je to akcent na nejdelší a nejpůvodnější historickou tradici, u řeckých katolíků je to jejich role odboje během SSSR a následná renesance Ukrajiny na počátku 90. let, KP má pozici pokračovatele Kyjevské Rusi, tedy tradice starší než Moskva. Z tohoto nám církev vychází jako „politické strany“. Koalice KP a uniatů stojí proti MP, který díky historii zaujímá dominantní postavení. Každá církev má však svou stinnou stránku. Uniaté jako původní projev mocenské politiky a pozdější citelné maďarizace, MP jako pravá ruka represí během SSSR, KP je zase brán pouze jako politický tah nově vzniklé Ukrajinské republiky v devadesátých letech. Vztah MP vůči KP je zároveň umocněn názorem ukrajinské majority, kdy je MP brán jako svatý a jediný správný a KP pouze jako projev politiky – tedy něco všedního, co má s klasifikací církve pramálo společného. Je tedy nasnadě označení MP jako „posvátné“ a KP v projevu „profánní“. Reflexe uniatské církve je sporná.

Tabulka 1: Vzájemné vymezení kněží jednotlivých církví. Celoukrajinský kontext.

sami		koalice			
MP		KP		UNIATÉ	
o sobě (+)	o nich KP a Uniaté (-)	o sobě (+)	O nich MP (-)	O sobě (+)	O nich MP (-)
Nejdelší, nejpůvodnější církevní tradice.	„Odkojenec Kyjevské Rusi.“ Proruská orientace.	Renesance tradice Kyjevské Rusi. Ukrajinský patriotismus.	Čistě politické. Byznys.	Proukrajínští, trpitelé za SSSR.	Projev maďarizace, nepůvodnost.
Mínění ukrajinské majority					
posvátné		profánní		sporné	

Lidé uznávají tradiční církevní pluralitu své vesnice a nemají problém úzce vycházet s lidmi různých vyznání. Všem jde o udržení pospolitosti – navzájem se respektují a v mnoha případech dochází ke kompromisům. Důkazem toho jsou mezikonfesní sňatky, společné slavení církevních svátků a víra v zázraky.

Najdeme však i kritiku, která má své opodstatnění. V první řadě to jsou bezdůvodné konverze věřících, za kterými nevidí osobní vztah člověka k Bohu, ale jen nejisté,

nevysvětlitelné motivy. Nevidí důvod, proč zrazovat rodinné církevní tradice. Církev je jako prostředek k setkání s Bohem, vymění-li někdo sám od sebe toto místo za jiné, nemůže to být kvůli Bohu – ten je přece stejný u všech církví. Ve jménu Božím se rozdíly mezi církvemi nedělají. Stejnou pozici by měli zaujímat i kněží – zastávat svoji církev, ale respektovat i druhé. Z této pozice je proto kritizován distancovaný kněz MP, jenž má výhrady proti jiným církvím a není schopen kompromisu.

Založení místního KP je zase bráno jako negativní intervence. Většina věřících KP proto nepatří mezi místní obyvatelstvo. Lidé si KP nespojují s církví, ale s osobním zájmem jejího zakladatele – touha po penězích, moci a seberealizaci byly dle nich motivy ke vzniku nové církve. Kněz KP je kritizován ze všech stran, oproti tomu stojí jeho popularita, která je však až za hranicemi Kobylecké Poljany – léčení a vyhánění zlých duchů zde není z jeho rukou uznáno i přesto, že jsou místní obecně nakloněni možným „zázrakům“.

Tabulka 2: Vyrovnaní se s církevní pluralitou občanů Kobylecké Poljany.

	KOMPROMIS	KRITIKA
	svatby	bezdůvodná konverze
	víra v zázraky	distanc MP
	slavení církevních svátků	nová církev KP
DŮVOD	<i>tolerance</i>	<i>narušování</i>

4.5 Diskuze

Výzkum v pestré náboženské oblasti se zaměřením na jednu vesnici přinesl mnoho zajímavých poznatků. Cílem bylo podívat se na problematiku plurality církví z emic perspektivy. Dostali jsme se tak do konfrontace s literaturou, která zobrazuje církevní spory pouze z pohledu jejích hodnostářů. V tomto případě jsme byli vždy svědky církevních konfliktů. Díky tomuto výzkumu máme nyní k dispozici pohledy prostých lidí, které jsou odlišné a upřednostňují jiné hodnoty než ty, které uznávají hlavy církví. Emický pohled místních obyvatel nám ukazuje, že mnoho církví v jedné obci nemusí vždy znamenat napjaté vztahy. Nábožensko-společenské vztahy v Kobylecké Poljaně dávají do protikladu vesnickou pospolitost a zájmové střety kněží. Ve vesnici platí jiné perspektivy než ty, co jsou spojené s celou Ukrajinou. Proukrajinské či proruské směřování v argumentaci MP a KP není v zapadlé horské vesnici vůbec brán v zřetel.

Lidé mají na prvním místě dobré sousedské vztahy a cílem je pokud možno vycházet s každým. Důrazně se proto ohrazují vůči jakémukoliv prvku, který by mohl dobré vztahy

narušit. Zdejší tolerantní soužití je na prvním místě – ukrajinská církevní politika zde nemá žádnou moc. Lidé se brání novým věcem, které v nich budí nedůvěru a strach z narušení rovnováhy. V takové pozici je KP, jehož argumenty nejsou lidmi uznány a kněz je označen za rozkolníka. Špatně je také brána jeho angažovanost ve světském životě. Kontrastem k respektování plurality církví je kněz MP. Ten si stojí za tím, že Ukrajincům přináležejí jen jedna církev a tou je MP. Jenomže podle lidí je církev pouze cestou k Bohu, přičemž cest je několik a nemusí být nutně jedna správná. Kněz má tyto aspekty respektovat. Avšak v sociálních jednotkách se slabšími společenskými vazbami předpokládám větší vliv kněze na věřící. Bylo by proto dobré udělat komparativní výzkum v podobné sociální jednotce, která by však byla na některé z frekventovaných tras Zakarpatské oblasti. Dá se totiž předpokládat, že by byly skupiny věřících od sebe více distancovány - motivace vycházet s každým by byla menší. Největší diferenciaci skupin věřících bychom pak, dle mého, našli ve městech. Pro zkoumání nábožensko-společenských vztahů ve městě se hodí některé z kvantitativních metod.

Milovat svého bližního a věřit v Boha je hlavní motto, které místní všemu nadřazují. Mnohaleté soužití v drsném horském prostředí je naučilo ctít hodnoty mnohem vyšší, než světské záležitosti, kterými jsou zdejší církve ovlivněny. Pouze vzájemné vztahy kněží, zde tvoří jediné centrum konfliktu, které však není vidět, jen při hlubším zkoumání „cítit“. Při prvním setkání vám ale nikdo, dokonce ani kněz, neukáže Kobyleckou Poljanu ve světle církevních sporů.

5. Závěr

Cílem této práce bylo popsat nábožensko-společenské vztahy občanů Kobylecké Poljany. Tato obec se nachází ve specifické oblasti Ukrajiny, Zakarpatí. Výsledkem historických střetávání kultur na Zakarpatí, z nichž každá vnesla do této oblasti jinou církev, je velká církevní rozmanitost. V Kobylecké Poljaně se s tímto jevem vyrovnávají vzájemnou tolerancí, které předcházely četné konfesijní konflikty. Obyvatelé, poučení především událostmi devadesátých let, nechtějí, aby se otevřené spory opakovaly. Proto zde dnes žije přes tři tisíce obyvatel vyznávajících sedm církví v relativním souladu. K hlubší analýze byli vybráni příslušníci moskevského a kyjevského patriarchátu, dále pak řečtí katolíci. Místní poji dobré sousedské vztahy, a proto tlumí jakékoliv projevy konfliktů, jež jsou implicitně představeny novými prvky kyjevského patriarchátu a netolerancí ze stran patriarchátu moskevského. Skryté rozepře však nalezneme pouze u kněží.

Rozkrytí církevně-společenského života emickým pohledem přineslo odlišné výsledky, než nám podávají církevně-historické publikace, ve kterých stěží nalezneme kompromis a vzájemnou toleranci mezi tolika církvemi. Situace „na povrchu“ je jiná, než když vyšleme sondu přímo do vesnice, jež je svojí polohou odtržena od frekventovaného společenského života. Mikroetnografické postupy v tomto výzkumu došly k odlišným závěrům, než nám předkládají shrnující publikace týkající se celé Ukrajiny.

Obraz nábožensko-společenských vztahů občanů Kobylecké Poljany nám ukazuje, že se dá s pluralitou církví vyrovnat i bez konfliktů. Tato práce došla také k závěru, že sousedské vztahy mají větší váhu než vztah věřící - kněz. Zakarpatí se ukázalo jako velmi dobré místo ke zkoumání náboženství a jeho role v každodennosti. Církevní život je zde pestrý a určují jej doposud nepoznané prvky. Proto touto prací nebylo zdaleka obsaženo vše, co nám analýza nábožensko-společenských vztahů lidí může nabídnout.

6. Přílohy

Soupis respondentů a zkratk

- použité zkratky: KP = kyjevský patriarchát, MP = moskevský patriarchát

a) hlavní a cílení respondenti

- pí A: 62 let, Maďarka, římský katolík,
učitelka ZŠ v důchodu
- pí J: 23 let, Ukrajinka, *snacha pí A*, římský katolík (původně pravoslavná ← sňatek),
na mateřské dovolené
- p. F: 43 let, Ukrajinec, římský katolík (původně pravoslavný ← sňatek),
majitel místní restaurace
- p. S: 50 let, Ukrajinec, pravoslavný MP,
starosta Kobylecké Poljany
- p. K: 63 let, Ukrajinec,
řeckokatolický kněz z Vinohradova působící v Kobylecké Poljaně
- p. ŘD: 86 let, Ukrajinec,
řeckokatolický djak z Rosičky působící v Kobylecké Poljaně
- pí AB: 60 let, Ukrajinka, řecký katolík,
kostelnice řeckokatolického kostela
- p. G: 34 let, Ukrajinec
pravoslavný kněz KP v Kobylecké Poljaně
- p. I: 52 let, Ukrajinec, *otec p. G*
pravoslavný kněz KP v Kosivské Poljaně
- p. Ma: 48 let, Ukrajinka, *manželka kněze MP*, pravoslavná MP
učitelka náboženství
- pí D: 50 let, Ukrajinka,
pravoslavný djak MP

b) vedlejší respondenti

- p. S: 22 let, Ukrajinec, pravoslavný MP,
správce místní telefonní sítě
- p. M: 51 let, Ukrajinka, *manželka p. I*, pravoslavná KP
žena v domácnosti
- pí JM: 43 let, Ukrajina, *matka pí J*, pravoslavná MP

žena v domácnosti

pí N: 35 let, Maďarka, *dcera pí A*, římský katolík,

pradlena v maďarské školce

p. O: 39 let, Maďar, *manžel p. J*, římský katolík

zedník

p. Mi: 74 let, Ukrajinec, původně baptista – dnes nevyhraněný

důchodce

pí SO: 60 let, Ukrajinka, římský katolík

důchodkyně

pí E: 32 let, Maďarka, baptista

pradlena ve školce

c) respondenti z Kosivské Poljany

bratři Sp a B: 30 a 35 let, Ukrajinci, *synovci p. ŘD* řečtí katolíci,

správci řeckokatolického kostela v Kosivské Poljaně

dva muži: Ukrajinci, pravoslavní MP,

náhodné setkání u pravoslavného kostela, velmi krátký rozhovor

Geografické vymezení Kobylecké Poljany¹²⁷

¹²⁷ Мару в pořadí za sebou: ВЕКЛИЧ, Л.М., et al. Атлас : Фізична географія України. Київ : Картографія, 2010 s. 10., Загальні відомості. [www.ukraineindia.org](http://ukraineindia.org) [online]. 2010 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://ukraineindia.org/ukraina/vidomosti>, Aplikace Google earth dostupná na <http://www.google.com/intl/cs/earth/index.html>

Kobylecká Poljana - vesnice v údolí Karpat

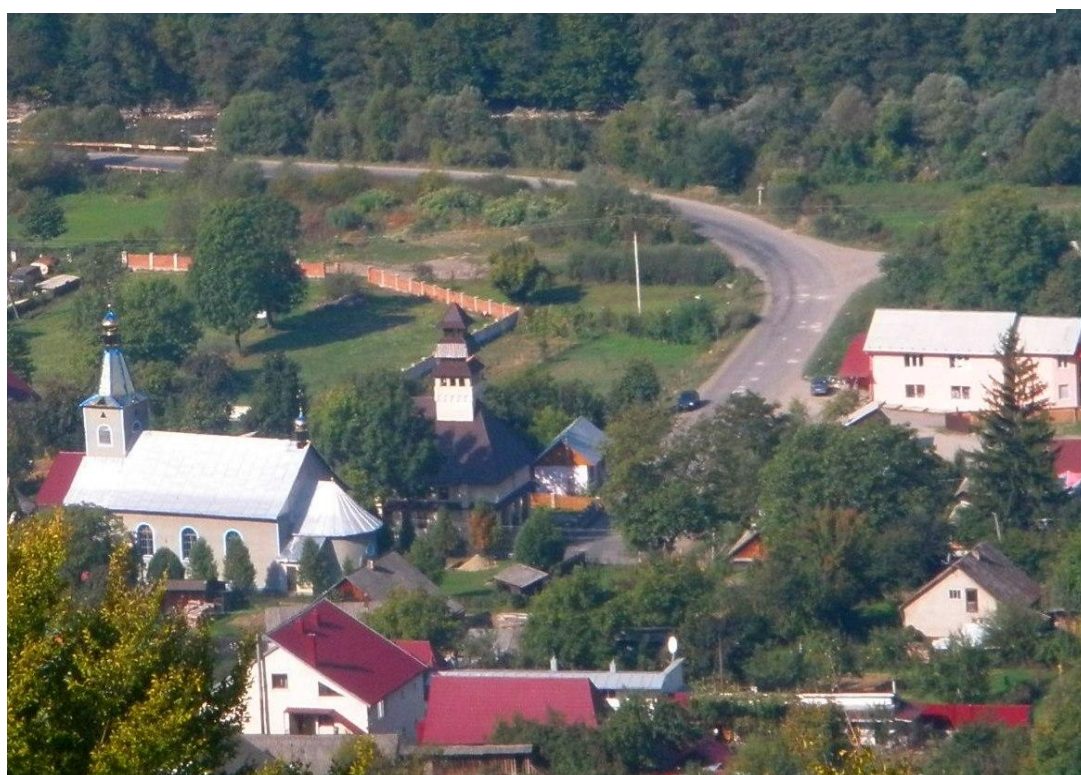
„Srpnový zázrak“ jako projev společného mystického chápání

Mezikonfesní sňatek jako prvek kompromisu /katolictví a pravoslaví/

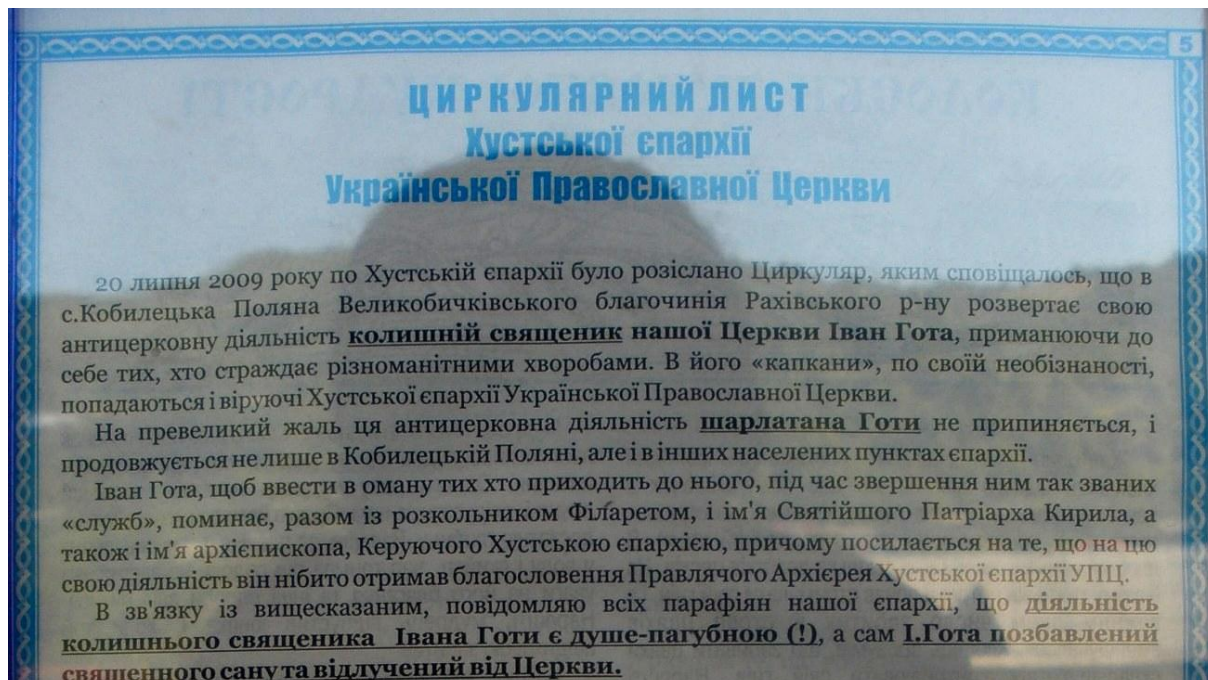

Kostel MP a řeckokatolický kostel na příjezdové cestě do vesnice

Ukázka výstražného oznámení MP o praktikách kněze KP pana I.

Povšimněte si především podtržených částí: „*Někdejší kněz naší církve (...), šarlatán(...), praktiky někdejšího kněze p. I. jsou smrtelně nebezpečné pro vaši duši! A on sám je exkomunikován z církve.*“

Nový kostel KP

7.Seznam použité literatury

česky psaná literatura

BUGEL, Walerian . *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby* . Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. 274 s.

FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo : Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 2. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. 195 s.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. 2. Praha: Portál, 2008, 407 s.

MACŮREK, Josef. *Dějiny východních Slovanů I*. Praha: Melantrich, 1947, 284 s.

MACŮREK, Josef. *Dějiny východních Slovanů II*. Praha: Melantrich, 1947, 214 s.

MACŮREK, Josef. *Dějiny východních Slovanů III*. Praha: Melantrich, 1947, 210 s.

MURPHY, Robert F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Slon, Praha 2004. 268 s.

POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. Praha : Libri, 2005. 534 s.

PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha : Libri, 2010. 534 s.

ŠVORC, Peter.: *Zakletá zem – Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Lidové noviny, Praha 2007. 320 s.

VYSTRČIL, Jaroslav. *Křesťanský východ*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1992. 139 s.

ukrajinská literatura

БОРИСЕНКО, Валентина, et al. Українська етнологія. Київ : Либідь, 2007. 400 s.

БЕКЛИЧ, Л.М., et al. Атлас : Фізична географія України. Київ : Картографія, 2010. 32 s.

ДАВІДЮК, Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. 2. vyd. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 309 s.

КОЛОДНИЙ, А. М. а П. Л. ЯРОЦЬКИЙ. Історія релігії в Україні. Київ: Знання, 1999. 735 s.

СУБТЕЛЬНИЙ, Ореста. Історія України. Київ: Либідь, 1993. 720 s.

ФЕДОРІВ, Юрій. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. 361 s.